

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1. ความเป็นมาของพระไตรปิฎก

พระพุทธศาสนากำเนิดขึ้นในประเทศอินเดียเมื่อ 2500 กว่าปีมาแล้ว โดยเกิดจากที่พระพุทธเจ้าได้ทรงค้นพบสัจธรรม หรือความจริงแท้ตามธรรมชาติที่ให้คำตอบต่อทุกปัญหาชีวิตของมวลมนุษยชาติ (Akawa akira 1990: 2) สิ่งที่พระองค์ทรงค้นพบนั้นมีความละเอียด และลึกซึ้งมากจนอาจเกินวิสัยที่คนทั่วไปจะเข้าใจตามด้วยเหตุผลได้ ทำให้พระองค์ไม่ทรงที่จะแสดงธรรมในตอนแรก (ม.ม.13/463/461/509) แต่เมื่อพระองค์ได้พิจารณาเห็นความแตกต่างแห่งสติปัญญาของบุคคลโดยเปรียบเทียบกับดอกบัวสีเหล่าแล้วก็ทรงหยั่งรู้ว่ามียุคบุคคลที่พอจะรับรู้และเข้าใจได้ จึงตัดสินใจพระทัยที่จะนำสิ่งที่พระองค์ทรงค้นพบนั้น ออกประกาศเผยแผ่แก่สังคม (ม.ม.13/463/511) ในช่วงแรกของการประกาศพระศาสนานั้นพระพุทธองค์ทรงตรัสเรียกรูปแบบการดำเนินชีวิตตามแนวสอนของพระองค์ว่า “พรหมจรรย์” ดังจะเห็นได้จากพระดำรัสที่ตรัสกับพระสาวกชุดแรกที่ทรงส่งไปเพื่อทำหน้าที่เผยแผ่พระศาสนาว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่พหูชนเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อเกื้อกูลเพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงแสดงธรรม จงประกาศพรหมจรรย์” (วิ.มท.4/32/39)

ต่อมาเมื่อจำนวนพระสาวกที่ออกบวชประพาศพรหมจรรย์มีมากขึ้น เกิดมีการกระทำที่ไม่เหมาะสมแก่สถานภาพของนักบวช พระพุทธองค์จึงได้ทรงบัญญัติพระวินัย คือกฎระเบียบแก่พระสาวกเหล่านั้นไว้ เพื่อให้การอยู่ร่วมกันของหมู่คณะดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย อันจะเป็นการเกื้อกูลแก่การบรรลุจุดหมายสูงสุดแห่งหลักคำสอน เมื่อกล่าวโดยเนื้อหาสาระแล้ว วินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้น ได้แก่ กฎระเบียบสำหรับฝึกฝนพัฒนาตัวเองของพระสาวก เพื่อให้การปฏิบัติดำเนินไปในแนวทางที่สอดคล้องกับการบรรลุถึงความพ้นทุกข์ ดังนั้น หลักการที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและนำออกแสดงจึงแบ่งเป็น 2 อย่าง คือ พระธรรมและพระวินัย หรือเรียกรวมกันว่า “พระธรรมวินัย” ทั้งสองอย่างนี้ถือว่าเป็นเนื้อหาสาระทั้งหมดของพระพุทธศาสนาที่เป็นฐานรองรับการปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือความหลุดพ้น เป็นอิสระจากความทุกข์ทั้งปวง ข้อนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญยิ่งของพระธรรมวินัยในฐานะที่เป็นหลักการสำหรับปฏิบัติ ยิ่งกว่านั้น ก่อนการเสด็จดับขันธ์ปรินิพพาน พระพุทธองค์ยังทรงมอบพระธรรมวินัยไว้กับ

พุทธบริษัทในฐานะเป็นศาสดาแทนพระองค์ ดังพุทธวจนะที่ตรัสไว้ในมหาปริณิพานสูตรว่า “ดูก่อนอานนท์ ธรรมและวินัยที่เราได้แสดงแล้วและบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นจะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย เมื่อเราล่วงลับไป” (ที.ม.10/141/178)

พระคำรัสนี้จึงเท่ากับเป็นการเน้นย้ำถึงความสำคัญของพระธรรมวินัยว่า การดำรงอยู่ของพระธรรมวินัยนั้นมีความหมายเท่ากับการดำรงอยู่ของพระพุทธองค์ ดังนั้น ภายหลังจากที่พระพุทธองค์เสด็จปรินิพานได้ 3 เดือน พระสาวกทั้งหลายเล็งเห็นความสำคัญข้อนี้จึงได้ประชุมกันเพื่อรวบรวมหลักพระธรรมวินัยทั้งหมดที่พระพุทธองค์ทรงแสดงและบัญญัติไว้แล้วนั้น ด้วยวิธีที่เรียกกันว่า “สังคายนา” ในการนี้มีพระสงฆ์สาวกเข้าร่วมทั้งหมด 500 องค์ โดยมีพระมหากัสสปเถระทำหน้าที่เป็นประธานของคณะสงฆ์ สังฆกรรมดังกล่าวถูกเรียกว่า “ปฐมสังคายนา” เพราะเป็นการประชุมกันเพื่อจัดรวบรวมพระธรรมและพระวินัยให้เป็นหมวดหมู่ขึ้นเป็นครั้งแรก ต่อมาในการสังคายนาครั้งที่ 3 พระเถระทั้งหลายได้จัดแบ่งพระธรรมและพระวินัยนั้นออกเป็น 3 อย่างตามประเภทหรือลักษณะ คือ พระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม (ประยูร ฐมมจิตโต 2538: 2) หรือเรียกรวมกันว่า “พระไตรปิฎก” จึงเป็นอันว่า พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนมาตลอด 45 พรรษานั้นถูกเก็บรวบรวมไว้ในรูปของพระไตรปิฎกตั้งแต่นั้นมา

1.1 ความสำคัญของพระไตรปิฎกอาจกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้ (ป.อ. ปยุตโต 2548: 65-67)

1.1.1 พระไตรปิฎกเป็นที่รวบรวมไว้ซึ่งพุทธพจน์คือ พระคำรัสของพระพุทธเจ้า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ได้ตรัสไว้เอง เท่าที่ตกทอดมาถึงเรามีมาในพระไตรปิฎก เรารู้จักคำสอนของพระพุทธเจ้าจากพระไตรปิฎก

1.1.2 พระไตรปิฎกเป็นที่สถิตของศาสดาของพุทธศาสนิกชน เพราะเป็นที่บรรจุพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ให้เป็นศาสดาแทนพระองค์ เราจะเฝ้าหรือรู้จักพระพุทธเจ้าได้จากพระคำรัสของพระองค์ที่ท่านรักษากันไว้ในพระไตรปิฎก

1.1.3 พระไตรปิฎกเป็นแหล่งต้นเดิมของคำสอนในพระพุทธศาสนา คำสอนคำอธิบาย คัมภีร์ หนังสือ ตำรา ที่อาจารย์และนักปราชญ์ทั้งหลายพูด กล่าวหรือเรียบเรียงไว้ ที่จัดว่าเป็นของในพระพุทธศาสนาจะต้องสืบขยายออกมาและเป็นไปตามคำสอนแม่บทในพระไตรปิฎก ที่เป็นฐานหรือเป็นแหล่งต้นเดิม

1.1.4 พระไตรปิฎกเป็นหลักฐานอ้างอิงในการแสดงหรือยืนยันหลักการที่กล่าวว่า เป็นพระพุทธศาสนา การอธิบายหรือการกล่าวอ้างเกี่ยวกับหลักการของพระพุทธศาสนา จะเป็นที่น่าเชื่อถือหรือยอมรับได้ด้วยดี เมื่อมีการอ้างอิงขึ้นสุดท้ายสูงสุด

1.1.5 พระไตรปิฎกเป็นมาตรฐานตรวจสอบคำสอนในพระพุทธศาสนา คำกล่าวใด ๆ ที่จะถือว่าเป็นคำสอนในพระพุทธศาสนาได้ จะต้องสอดคล้องกับพระธรรมวินัยซึ่งมีมาในพระไตรปิฎก

1.1.6 พระไตรปิฎกเป็นมาตรฐานตรวจสอบความเชื่อถือและข้อปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ความเชื่อถือหรือข้อปฏิบัติตลอดจนพฤติกรรมใด ๆ จะวินิจฉัยว่าถูกต้องหรือผิดพลาด เป็นพระพุทธศาสนาหรือไม่ ก็โดยอาศัยพระธรรมวินัยที่มีมาในพระไตรปิฎกเป็นเครื่องตัดสิน

นอกจากในทางพระพุทธศาสนาโดยตรงแล้ว พระไตรปิฎกยังมีคุณค่าที่สำคัญในด้านอื่น ๆ อีกมากโดยเฉพาะ

1. เป็นที่บันทึกหลักฐานเกี่ยวกับลัทธิ ความเชื่อ ศาสนา ปรัชญา ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม เรื่องราว เหตุการณ์ และถิ่นฐานแคว้นต่าง ๆ ในยุคอดีตไว้เป็นอันมาก
2. เป็นแหล่งที่จะสืบค้นแนวความคิดที่สัมพันธ์กับวิชาการต่างๆ เนื่องจากคำสอนในพระธรรมวินัยมีเนื้อหาสาระเกี่ยวโยงหรือครอบคลุมถึงวิชาการหลายอย่าง เช่น จิตวิทยา กฎหมาย การปกครอง เศรษฐกิจ เป็นต้น
3. เป็นแหล่งเดิมของคำศัพท์บาลีที่นำมาใช้ในภาษาไทย เนื่องจากภาษาบาลีเป็นรากฐานสำคัญส่วนหนึ่งของภาษาไทย การศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกจึงมีอุปการะพิเศษแก่การศึกษาไทย

รวมความว่า การศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกมีคุณค่าสำคัญ ไม่แต่เฉพาะในการศึกษาพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่อำนวยความสะดวกทางวิชาการด้านต่าง ๆ มากมาย เช่น ภาษาไทย ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา โบราณคดี รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ นิติศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ ศาสนา ปรัชญา และจิตวิทยา เป็นต้น

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นมีมากมาย กว้างขวาง ครอบคลุมทั้งโลกียธรรม ซึ่งหมายถึงข้อปฏิบัติอันบุคคลจะพึงอยู่ได้ด้วยตน และอยู่ร่วมกับผู้อื่นรวมถึงข้อปฏิบัติอันบุคคลผู้มีปัญญาบารมีพึงบรรลุความสิ้นกิเลสเรียกว่าอรหัตต์ จากการศึกษาค้นคว้าโดยรอบด้าน ผู้วิจัยพบว่า มีนักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ นักการเมือง และผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาจำนวนไม่น้อยเลยทีเดียว ที่มีความเห็นว่า หลักคำสอนต่างๆ ในพระพุทธศาสนาหลายประการมีความสอดคล้องกันกับหลักปฏิบัติในระบอบประชาธิปไตย

2. แนวคิดพระไตรปิฎกที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดธรรมาภิบาล

การนำเอาแนวคิดหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการบริหารนโยบายของประเทศนั้น หากเราเพียงแต่ลอกเลียนแบบหรือนำเอาวิธีคิดของชาติตะวันตกมาใช้อย่างเดียว โดยมิได้คำนึงถึงสถานะความเป็นจริงในเรื่องเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของประชาชนในประเทศอย่างสอดคล้องแล้ว อาจก่อให้เกิดผลเสียมากกว่าผลดีได้ ขณะเดียวกันประเทศไทยเป็นประเทศที่มีประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ดังนั้นการนำเอาหลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของสังคมไทยอันเป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ซึ่งทรงเห็นความสำคัญในการนำเอาหลักการของพระพุทธศาสนาเข้ามาประยุกต์ใช้เพื่อเป็นแนวทางแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชาติเช่นกัน

หลักธรรมาภิบาลที่มีบัญญัติไว้ในพระไตรปิฎก ที่เกี่ยวกับการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมมีอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ในหลายแห่ง ในรูปแบบที่แตกต่างตามสถานะของผู้ฟัง ซึ่งแนวคิดธรรมาภิบาลที่ผู้วิจัยเห็นสมควรหยิบยกมาเป็นแนวทางในการบริหารบ้านเมือง ซึ่งแยกออกเป็น 3 หมวด ดังนี้

ธรรมาภิบาลการเมือง หรือธรรมะสำหรับผู้ปกครองที่จะใช้ทุกประเภทเป็นข้อปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นภาคการเมืองหรือภาคธุรกิจ ธรรมะหมวดนี้ ได้แก่ จักรกวัตติสูตร ทศพิธราชธรรม เป็นต้น ซึ่งถ้าผู้นำมีคุณธรรมเหล่านี้จะเป็นผู้นำที่ดีสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่องค์กรของตนได้อย่างแน่นอน

ธรรมาภิบาลเศรษฐกิจ ได้แก่ ราชสังคหวัตถุ 4, ภูฏันทนสูตร, เป็นต้น ธรรมะหมวดนี้มีทั้งแนวทางในการจัดการทางเศรษฐกิจทั้งระดับจุลภาค และมหภาค ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้ได้กับทั้งระดับครอบครัวหรือระดับประเทศได้

ธรรมาภิบาลสังคม หรือธรรมะสำหรับหน้าที่พลเมือง ได้แก่ หลักอปปริหานิยธรรม หลักปัพพชิตอกนิหปัจจเวกซ์ หลักทศ6ในสังคาลกสูตร ซึ่งทรงแสดงบทบาทหน้าที่ระหว่างกลุ่มบุคคลต่างๆ ในสังคม

2.1 พระพุทธศาสนากับปรัชญากรีก

จากการศึกษาถึงความเป็นมาของปรัชญากรีกอันเป็นรากฐานสำคัญของปรัชญาประชาธิปไตยในยุคปัจจุบัน ควบคู่ไปกับประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยพบว่า มีผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านได้ตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจยิ่งว่า (พระภิกษุวาสิสฏฐ 254: 35-41) ปรัชญาเมธีคนสำคัญของชาวกรีก ซึ่งเป็นที่รู้จักในยุคแรกไม่ว่าจะเป็นโสเครตีส เพลโต อริสโตเติล ผู้พยายามอธิบายแนวคิดและปรัชญาในการปกครอง ความเป็นรัฐ อำนาจอธิปไตย อำนาจอธิปไตย

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับการเมือง นักปราชญ์นักคิดเหล่านี้ล้วนแต่กำเนิดในยุคสมัยหลังพุทธกาลนับร้อยปีทั้งสิ้น

ชาวกรีกนั้นได้รับการยอมรับจากโลกว่าเป็นชนเผ่ามหัศจรรย์ในยุคโบราณ เป็นต้นกำเนิดแห่งความรู้ในวิชาปรัชญาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปะวิทยาการแทบทุกแขนง จนกลายเป็นมรดกล้ำค่าที่ชาวยุโรปและโลกนำมาประยุกต์ใช้เป็นต้นแบบของสรรพตำราในปัจจุบัน

ปรัชญาเมธีชาวกรีกที่โด่งดังที่สุดในยุคนั้นคือ โซเครตีสซึ่งเป็นอาจารย์ของเพลโต โซเครตีส มีชีวิตอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 73-144 และเพลโต ซึ่งอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 116-196 ทั้งสองได้ชื่อว่าเป็นดาวค้างฟ้าแห่งกรีกยุครุ่งเรือง และอริสโตเติล ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นบิดาแห่งรัฐศาสตร์ของกรีกยุคแรก มีชีวิตอยู่ในสมัย พ.ศ. 159-221

ในขณะที่กรีกโบราณยกย่องให้โซเครตีสเป็นผู้ฉลาดที่สุด ในซีกโลกตะวันออกจีนโบราณยกย่องขงจื้อและเหลาจื้อเป็นสุดยอดปรัชญาแผ่นดิน อินเดียโบราณมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นสัพพัญญูหรือรู้แจ้งโลก ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของสรรพวิชาอันมหัศจรรย์ในการช่วยมนุษย์ให้พ้นจากวัฏจักรแห่งความทุกข์ ไม่เพียงแต่เท่านั้นในคัมภีร์ที่ถือว่าเก่าแก่ที่สุดในโลก และแม่นยำที่สุดสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันคือ พระไตรปิฎกได้บรรจุวิทยาการ ประวัติศาสตร์ความเจริญของมนุษย์ในทุกด้าน ซึ่งบันทึกไว้อย่างงดงามตลอดเวลา 45 ปีที่ทรงรอนแรมจาริกไปทั่วชมพูทวีป เพื่อเผยแผ่พระธรรมอันล้ำค่าต่อมนุษยชาติ

นอกจากความรู้เกี่ยวกับวิชาสังคมศาสตร์แล้ว ความรู้ในด้านเศรษฐศาสตร์และรัฐศาสตร์ก็ยังมีปรากฏอยู่ในพระสูตรต่างๆ หลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่ใช้เป็นหลักในการปกครองประเทศ ปกครองหมู่คณะ และปกครองตนเองนั้น ก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ที่กล่าวไว้ในลัทธิวชิรปริหานิยธรรมกฎทันทสูตร อุชชยสูตร จักกวัตติสูตร อัมมมิกสูตร ว่าด้วยพระราชผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรมและผู้ตั้งอยู่ในธรรม ฯลฯ

นักปรัชญาเมธีชาวกรีกรุ่นบุกเบิกและรุ่นต่อมา ซึ่งล้วนกำเนิดหลังพุทธกาลนับร้อยปีนั้น ได้พยายามอธิบายการกำเนิดของรัฐ ความเป็นรัฐ โดยอาศัยการศึกษาประวัติศาสตร์ในอดีตของโลกตามความรู้ที่ตนรู้ นับตั้งแต่อารยธรรมอียิปต์ ซึ่งถือเป็นอารยธรรมยุคแรกของมนุษย์ ซึ่งเป็นยุคที่อำนาจการปกครองจะอยู่ที่ผู้นำ ซึ่งอ้างอำนาจเทวสิทธิ์ เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ในการเป็นชนชั้นปกครองและการสืบทอดอำนาจ

มาจนถึงอารยธรรมกรีก ซึ่งถือว่าเป็นต้นกำเนิดของอารยธรรมของโลกตะวันตก ซึ่งแนวคิดได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปมากหลายความคิดเดิมเกี่ยวกับอำนาจการปกครอง เริ่มถูกท้าทายด้วยแนวความคิดใหม่ของนักปราชญ์ในยุคนั้น สิ่งนี้นักปราชญ์กรีกผู้มีชื่อเสียงเหล่านี้ไม่ได้พูดถึง

คือ อารยธรรมในยุคที่ใกล้เคียงกัน แต่อีกซีกโลกด้านหนึ่ง คือ ซีกโลกตะวันออกซึ่งมีอินเดียและจีนเป็นหลัก ถือว่าเป็นต้นกำเนิดของอารยธรรมของโลกด้านตะวันออกซึ่งก็มีความเจริญไม่น้อยหน้าโลกตะวันตก เพียงแต่ยุคนั้นยังไม่สามารถติดต่อกันได้ และต่างฝ่ายต่างก็ไม่รู้กันว่าในอีกซีกโลกหนึ่งยังมีความเจริญที่ทัดเทียมกัน

จนกระทั่งสมัยอาณาจักรกรีกรุ่งเรืองถึงขีดสุด กองทัพกรีกของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช ได้บุกไปไกลถึงชมพูทวีป วิทยาการและปรัชญาความคิดของโลกตะวันออกก็เริ่มถูกถ่ายทอดไปยังโลกตะวันตกทั้งความคิดเรื่องเทววิทยา เรื่องศาสนา ปรัชญาไปจนถึงเรื่องการเมืองการปกครอง มหาราชองค์นี้มีอาจารย์สำคัญคือ อริสโตเติล ซึ่งเป็นศิษย์ของเพลโต

อริสโตเติลได้รับเชิญจากพระเจ้าฟิลิปแห่งมาซิโดเนียให้ไปเป็นพระอาจารย์ถวายอักษรแก่เจ้าชายอเล็กซานเดอร์ ผู้ต่อมาได้กลายเป็นพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช อริสโตเติลรุ่งเรืองจนถึงขีดสุดเพราะได้รับการอุปถัมภ์จากแอนติปาเตอร์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ ในขณะที่พระองค์ทรงยกทัพเข้าตีประเทศในภูมิภาคเอเชียมาจนถึงชมพูทวีป ซึ่งได้กวาดต้อน ครอบครองดินแดน ทropic สมบัติ และวัฒนธรรมในดินแดน ซึ่งยุคนั้นเป็นดินแดนที่พุทธศาสนาเจริญที่สุด

พระเจ้าอเล็กซานเดอร์สวรรคต ในปี พ.ศ. 220 จากนั้น อริสโตเติลก็ประสบกรรมชีวิตจนต้องหนีจากเอเธนส์ไปอยู่เมืองซาลซีส เพราะเกรงว่าจะถูกประหารอย่างเหี้ยมโหดแบบโสเครตีส และก็ถึงแก่กรรมในปีเดียวหลังจากนั้น คือ ปี พ.ศ. 221

กรีกยุคนั้นจึงเป็นยุครุ่งเรืองด้วยศิลปะวิทยา เพราะมีสำนักวิทยาการที่ชื่อว่า อคาเดมี (Academy) ของเพลโต ในขณะที่อริสโตเติลก็ตั้งสำนักบรรยายวิทยาการปรัชญาของตนเอง ชื่อ ลิเซอุม (Lyceum) เรียนแบบสำนักอคาเดมีของเพลโต ภายในลิเซอุมมีห้องสมุดใหญ่ที่สุด กล่าวว่า เป็นแบบของการสร้างห้องสมุดที่อเล็กซานเดรีย อันเป็นห้องสมุดใหญ่ที่สุดในโลกของอารยธรรมกรีกและโรมัน เชื่อว่าอารยธรรมตะวันออกจากชมพูทวีป ได้มีส่วนเผยแพร่และมีการนำหลักธรรมของพระพุทธเจ้าไปสู่ศูนย์กลางความเจริญของโลก คือ กรีกในยุคนั้น การสนทนาธรรมที่โด่งดังและมีชื่อเสียงที่สุด คือ มิลินทปัญหา ซึ่งเป็นการโต้ตอบเชิงปรัชญาและสังฆกรรม ระหว่างพระยามิลินท์ ซึ่งเป็นท้าวาทู่นหลานของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ กับพระนาคเสนเถระก็อยู่ในยุคนี้นี่เอง (อมร รัชสาสัย 2546: 12-15)

และอีกนับร้อยปีต่อมาพระเจ้าโสทรมหาราช ผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และได้ตั้งปณิธานในการเผยแผ่พระรัตนตรัยนำพระพุทธศาสนาเผยแผ่ให้ไปไกลที่สุดด้วยอำนาจอันเกรียงไกรของกองทัพของพระองค์ และกองทัพธรรมของพระภิกษุสงฆ์ก็กำเนิดในยุคนั้น ที่ทำให้พระพุทธศาสนาขยายไปทั่วภาคพื้นเอเชียและภาคตะวันตกของโลก และยังยืนมาจนถึงปัจจุบัน

พระพุทธศาสนาและปรัชญากรีก จึงเป็นภูมิปัญญาแห่งมนุษยชาติ ที่แม้จะมีต้นกำเนิดมาจากดินแดนที่ห่างไกลกัน แต่ก็อุบัติขึ้นในโลกในห้วงเวลาใกล้เคียงกัน โดยพระพุทธศาสนาได้เกิดขึ้นมาก่อนปรัชญากรีก ประมาณกว่าหนึ่งร้อยปี

2.2 แนวคิดประชาธิปไตย

ประชาธิปไตย เป็นแนวความคิดอุดมการณ์ที่เป็นทั้งรูปแบบการปกครองและเป็นวิถีชีวิตของพลโลกหลายชาติหลายภาษามานานนับพันปี ประชาธิปไตยที่เป็นรูปแบบการปกครองนั้น จึงหมายถึง การจัดรูปแบบการปกครองกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางการเมือง บทบาทอำนาจ การเมือง ตลอดจนถึงวิธีการที่ใช้ในการตัดสินใจปัญหา ข้อขัดแย้ง ในการปฏิบัติตามแนวความคิดประชาธิปไตย (ชัยอนันต์ สมุทวณิช 2523: 15) แนวความคิดประชาธิปไตยคือ ความเชื่อในความสามารถของมนุษย์ เชื่อในความอิสระและเสรีภาพของมนุษย์ เชื่อในหลักความเท่าเทียมกันของมนุษย์ และความเชื่อที่ว่าอำนาจอธิปไตยมาจากปวงชน รัฐบาลหรือผู้ปกครอง จะต้องได้รับการยินยอมจากประชาชนจึงสามารถปกครองได้ หลักการที่สำคัญของระบอบการเมือง ประชาธิปไตย ได้แก่

1. กระบวนการของประชาธิปไตย (Democratic Process) ได้แก่ การโต้เถียง (debate) การอภิปราย (Discussion) การพูดแสดงความคิดเห็น การเลือกตั้ง เป็นต้น

2. การใช้เหตุผล (rationality)
3. เสรีภาพ (freedom)
4. ความเสมอภาค (equality)
5. การใช้เสียงข้างมาก (majority rule)

ศาสตราจารย์ ดร. อมร รัชศาสตร์ (2546: 59-61) ได้ขยายความ ลักษณะสำคัญของประชาธิปไตย ในแง่หลักการและอุดมการณ์ไว้ดังนี้

1. ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย เป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุด
2. รัฐบาลได้อำนาจมาจากประชาชนหรือโดยความยินยอมของประชาชน
3. ในประเทศขนาดใหญ่ในสมัยใหม่ที่ต้องใช้ประชาธิปไตยทางอ้อมนั้น จะต้องมีการเลือกตั้งผู้แทนและเจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างบริสุทธิ์ยุติธรรม โดยประชาชนสามารถใช้สิทธิเลือกตั้งได้อย่างอิสระ

4. สถาบันทางการเมืองที่ทำหน้าที่ตัดสินใจทางการเมืองหรือ วางนโยบายสาธารณะ ต้องขึ้นด้วยวิถีทางแห่งการแข่งขัน เสนอทางเลือกเพื่อให้ได้รับคะแนนเสียงชอบจากประชาชน

5. ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศตลอดเวลา และมีสิทธิที่จะแสดงบทบาทต่าง ๆ ได้โดยตรง

6. รัฐบาลต้องรับผิดชอบต่อประชาชน ประชาชนมีสิทธิติชม ควบคุมการทำงานของรัฐบาลตลอดเวลา และมีสิทธิเปลี่ยนแปลงตามวิธีการที่กำหนดไว้

7. อำนาจในการปกครองประเทศ ต้องไม่อยู่ในกำมือของคนๆ เดียวหรือกลุ่มเดียว

8. รัฐบาลต้องมีอำนาจจำกัด มีการแบ่งและกระจายอำนาจ มีการตรวจสอบ และถ่วงดุล หรือคานอำนาจซึ่งกันและกัน

9. หน้าที่หลักของรัฐบาลคือการส่งเสริมปัจเจกชน เสรีภาพ ภารดรภาพของพลเมือง และปฏิบัติ งานบริหารราชการแผ่นดินให้เป็นไปตามที่นโยบายที่ได้แถลงไว้ต่อสภา

10. อำนาจการตัดสินใจสำคัญต้องเป็นไปตามเสียงฝ่ายข้างมาก โดยคำนึงถึงสิทธิของฝ่ายข้างน้อย

11. ประชาชนมีความเสมอภาคกันในด้านต่างๆ โดยเฉพาะความเสมอภาคในสายตาของกฎหมาย และความมีโอกาสเท่าเทียมกันในด้านต่างๆ ทุกคนมีศักดิ์ศรีและไม่มีใครมีอภิสิทธิ์เหนือผู้อื่น

12. ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพต่างๆ อย่างกว้างขวาง โดยรัฐบาลให้หลักประกัน และคุ้มครองการใช้สิทธิเสรีภาพเหล่านั้น อย่างน้อยในสิทธิเสรีภาพพื้นฐานที่สำคัญ

13. ประชาชนต้องมีอิสระในการพูด การพิมพ์ การแสดงความคิดเห็น การร่วมชุมนุม การตั้งพรรคการเมืองเพื่อให้สามารถมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ ได้จริงและอย่างมีข้อมูลข่าวสาร ที่ไม่เป็นการละเมิดสิทธิของผู้อื่น

14. รัฐบาลต้องใช้หลักการปกครองโดยกฎหมายหรือหลักนิติธรรม ไม่ใช่ใช้อำนาจตามอำเภอใจ เช่น บุคคลจะถูกจับกุมขัง หรือถูกลงโทษได้ก็เฉพาะเมื่อมีกฎหมายกำหนดว่ามีความผิด และจะต้องได้รับการพิจารณาโดยรวดเร็ว เปิดเผยโดยคณะ ตุลาการไม่ลำเอียง ฯลฯ

การที่ประชาธิปไตยเป็นทั้งแนวความคิดรูปแบบปกครองและวิถีชีวิต จึงอาจสรุปความหมายของประชาธิปไตยได้ใน 3 สถานะ คือ

1. ในสถานะของแนวความคิด ประชาธิปไตยเป็นแนวความคิดของการเชื่อมั่นในสิทธิปัญญาเหตุผลและความสามารถของมนุษย์ เทิดทูนอิสรภาพ และเสรีภาพของมนุษย์

2. ในสถานะของรูปแบบการปกครอง ประชาธิปไตยเป็นระบอบการเมืองที่ถือว่าอำนาจมาจากประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน รัฐเป็นเพียงผู้รับมอบอำนาจให้ทำหน้าที่แทนประชาชนเท่านั้นและประชาชนมีโอกาสเปลี่ยนแปลงอำนาจแทนตนได้

3. ในสถานะของวิถีชีวิต ประชาธิปไตยจึงเป็นการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งหมายถึงการอยู่รวมกันการปฏิบัติต่อกันด้วยความเคารพทั้งกายและวาจา ไม่ก้าวล่วงในสิทธิของผู้อื่น เคารพกฎเกณฑ์ของสังคม ร่วมกันรับผิดชอบ และทำประโยชน์เพื่อความสุขของส่วนรวม

3. แนวคิดในธรรมาภิบาล

ธรรมาภิบาล นักวิชาการบางท่านจะเรียกว่า “ธรรมรัฐ” ซึ่งมีความหมายตรงกับภาษาอังกฤษว่า “good governance” เริ่มใช้กันอย่างแพร่หลายในประเทศไทย ก็คือ หลังจากเกิดภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจในปี 2540 นี้เอง เนื่องจากในหนังสือแสดงเจตจำนงกู้เงินจาก “กองทุนการเงินระหว่างประเทศ” หรือ IMF โดยรัฐบาลไทยได้ให้คำมั่นว่าจะต้องสร้าง “ธรรมาภิบาล” ขึ้นในการบริหารจัดการในภาครัฐ ซึ่งแสดงโดยปริยายว่า รัฐบาลไทยและกองทุนการเงินระหว่างประเทศมีความเชื่อว่า วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น เป็นผลส่วนหนึ่งมาจากการบริหารจัดการที่ไม่ดีหรือ “อธรรมาภิบาล” (bad governance) เป็นแนวคิดแบบสากล ที่ถูกนำเข้ามา ในสังคมไทยเหมือนกับการนำเข้าความคิดเรื่องประชาธิปไตยในทางการเมือง แนวคิดเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมและแนวคิดทางสังคมแบบปัจเจกนิยม ซึ่งถือว่าเป็นแบบสากล (บวรศักดิ์ อุวรรณโณ ได้อธิบายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2555: 420) ในความหมาย ที่ถือว่าเป็นแบบสากลนี้หมายถึง “ธรรมาภิบาล” จะต้องพัฒนาระบบโครงสร้างกระบวนการต่างๆ ที่วางกฎเกณฑ์ของความสัมพันธ์ระหว่าง

- เศรษฐกิจ
- สังคม
- การเมือง

ในประเทศไทยเพื่อให้ทุกภาคส่วนต่างๆ ของสังคมจะได้พัฒนาและอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ทั้งนี้กองทุนการเงินระหว่างประเทศ หรือ IMF หรือธนาคารโลกได้ให้ความหมายสำหรับประเทศที่เกิดภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจว่าให้ได้ “อภีบาล” (governance) เป็นคำกล่าวที่ไม่แสดงการตัดสินว่า “ดี” หรือ “เลว” เอาไว้ว่า “การใช้อำนาจในการบริหารจัดการทรัพยากรทางเศรษฐกิจ และสังคมเพื่อการพัฒนาประเทศหนึ่งๆ”

3.1 ความหมายของหลักธรรมาภิบาล

ได้มีนักคิดและนักวิชาการให้ความหมายของธรรมาภิบาล หรือธรรมรัฐไว้หลายคน ดังนี้ (<http://www.kmutt.ac.th/sd/html/pdf/tam.pdf>)

นพ. ประเวศ วะสี ได้ให้คำนิยามของธรรมรัฐไว้ว่า คือ รัฐที่มีความถูกต้อง เป็นธรรม ซึ่งหมายถึง ความถูกต้องเป็นธรรมใน 3 เรื่องใหญ่ๆ คือ

1. การเมืองและระบบราชการที่โปร่งใส รับผิดชอบต่อสังคม ถูกตรวจสอบได้
2. ภาครัฐกิจที่โปร่งใส รับผิดชอบต่อสังคม สามารถตรวจสอบได้
3. สังคมที่เข้มแข็ง ความเป็นประชาสังคม (civil society) สามารถตรวจสอบ

ภาครัฐ และภาครัฐกิจให้ตั้งอยู่ในความถูกต้องได้

สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์ ให้ความเห็นว่า โดยทั่วไปรัฐธรรมนูญ หมายถึง การบริหาร หรือการปกครองที่ดี และมีความเป็นธรรม

ธีรยุทธ บุญมี ให้ความหมายของรัฐธรรมนูญไว้ว่า คือ กระบวนการความสัมพันธ์ (Interactive Relation) ระหว่างภาครัฐ ภาคสังคม ภาคเอกชน และประชาชนทั่วไป ในการที่จะทำให้ การบริหารราชการแผ่นดิน ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีคุณธรรม โปร่งใส ยุติธรรม และ ตรวจสอบได้

อย่างไรก็ตามหลักการอภิบาล ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายเอาไว้ หมายถึง “บำรุงรักษา ปกครอง” ย่อมมีปัจจัยองค์ประกอบย่อยอยู่ 2 ประการ คือ

1. หมายถึง การจัดสรรอำนาจ เพื่อสั่งการให้มีการใช้ทรัพยากรในทางเศรษฐกิจ และสังคมให้เกิดผลตามที่ต้องการ

2. หมายถึง ให้ตระหนักถึงโครงสร้างทางวัฒนธรรม ระบบคุณค่าในจารีตของ สังคมที่เป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของบุคคลทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม(Darling 1999 :1) เมื่อพิจารณาโครงสร้างการบริหารของประเทศให้รอบด้านแล้ว Darling ได้จำแนกผู้ที่เกี่ยวข้องในการบริหารจัดการสังคมออกได้เป็น 5 ภาค คือ

2.1 ภาคปัจเจกชนและครอบครัว มีความเป็นอิสระ โดยไม่ถูกรอบงำจาก องค์กรและภาครัฐ ยืนอยู่บนหลักของความถูกต้องและเป็นกลาง ส่วนครอบครัวส่งเสริม ประชาธิปไตยต่อการแสดงบทบาทตามสถานะของตนในความเหมาะสมและยืนอยู่บนหลักการที่ ถูกต้อง

2.2 ภาคประชาสังคม จะต้องปลูกจิตสำนึก สร้างค่านิยมให้ตระหนัก ในการมีส่วนร่วม ในกิจกรรมของภาครัฐที่เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของภาคประชาสังคมที่ดีของประเทศในฐานะที่ เราเป็นสมาชิกของสังคม ส่วนหนึ่งทั้งนี้ก็เพื่อการคานอำนาจระหว่างรัฐกับสังคม

2.3 ภาคธุรกิจเอกชน จะต้องยืนอยู่บนความซื่อสัตย์สุจริต และเที่ยงตรงมี การให้บริการที่เป็นมาตรฐานสากล

2.4 ภาครัฐ รัฐจะต้องเป็นผู้กำหนดนโยบาย ในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่าง จำกัดนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ต่อองค์กรต่างๆ ภายในภาครัฐ

2.5 ภาคต่างประเทศ ในภาครัฐจะต้องสร้างความสัมพันธ์กับนานาประเทศที่เป็น มิตรโดยสร้างความเข้าใจที่ดีต่อกัน และให้ความร่วมมือระหว่างประเทศ

ทั้งนี้โดยมีข้อสังเกตว่า การแยกเป็นภาคๆ ก็เพื่อวิเคราะห์ บทบาทของแต่ละภาค ให้ชัดเจนขึ้น ซึ่งแต่ละภาคนั้น ย่อมมีความสัมพันธ์กันอยู่และทับซ้อนกันอยู่ เช่น ปัจเจกบุคคล อาจมีผลประโยชน์ร่วมกันอยู่ในภาครัฐ หรือภาคธุรกิจด้วย แต่ที่สำคัญก็คือ ความเป็นอิสระของ

แต่ละภาคต่อกัน จะส่งผลต่อการบริหารจัดการสังคม อาทิ ถ้าภาคหนึ่งสามารถเข้าควบคุมภาคหนึ่ง ได้อย่างสิ้นเชิง ภาคที่ถูกควบคุมย่อมไม่มีบทบาทใดในการบริหารจัดการสังคม แต่ภาคการควบคุม ย่อมไม่มีบทบาทใดในการจัดการสังคม แต่ภาคการควบคุมก็จะบังคับให้ถือประโยชน์ของตน ที่เป็น ผู้ควบคุมเป็นสำคัญ เช่น ถ้าภาคธุรกิจเอกชน ที่สามารถควบคุมภาครัฐได้ ย่อมทำให้ภาครัฐกำหนด นโยบาย ออกกฎหมายและบริหารงานเพื่อประโยชน์ต่อภาคธุรกิจเอกชนเป็นหลัก

ดังนั้น การรวมอำนาจไว้ที่ภาคใดภาคหนึ่ง ย่อมกระทบถึงความเข้มแข็งของ ภาคอื่นๆ รวมทั้งโครงสร้างการบริหารจัดการสังคมโดยรวมแน ภาคที่รวมอำนาจนั้นนอกจากใช้อำนาจจัดสรรทรัพยากรในสังคมที่ภาคนั้นต้องการ ทั้งนี้เพื่อเพิ่มอำนาจและความมั่นคงให้ภาคนั้นๆ

ในทางตรงกันข้าม ถ้าอำนาจในการกำหนดการใช้ทรัพยากรกระจายให้กับภาค ต่างๆ มากขึ้น จนภาคต่างๆ มีอิสระและมีความเป็นเอกเทศในตัวเอง ไม่ถูกรอบงำจากภาคอื่นๆ การบริหารจัดการสังคมก็ต้องทำร่วมกันทุกภาค บนพื้นฐานของผลประโยชน์นี้ยอมรับกันได้ โดยที่กระบวนการตั้งอยู่บนคุณค่าและความไว้วางใจ จนเกิดฉันทามติของทุกภาคการบริหารจัดการ สังคมยอมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเทศะ บทบาทของแต่ละภาคย่อมมีการเปลี่ยนไปตามสภาพการ เปลี่ยนแปลงนั้นๆ เช่น ในประเทศอาณานิคม ผลประโยชน์ของภาคต่างประเทศย่อมสำคัญกว่าภาค ในประเทศทั้ง 4 ภาค ในอุดมการณ์ สังคมนิยม หรือรัฐศักดินาโบราณ ภาครัฐเท่านั้นที่ครอบงำการ จัดการสังคมทั้งหมด ภาคอื่นอีก 4 ภาค ไม่มีบทบาท แต่ในประเทศตะวันตกที่มีระดับประชาธิปไตยสูง และเป็นผู้นำการพัฒนาทางเศรษฐกิจภาคต่างๆ ทั้ง 5 ภาค ย่อมมีอิสระต่อกันในระดับหนึ่งและ สามารถต่อรองและดูแลและคาน ภาคอื่นได้ดี

4. แนวทางและความเป็นมาของแนวคิดธรรมาภิบาล

แนวความคิดนี้ เป็นแบบสากลแต่เพิ่งมีการนำมาใช้ในรายงานธนาคารโลก เมื่อปี 1989 ต่อมาองค์การพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Program. UNDP) ได้นำแนวคิดดังกล่าวไปวิเคราะห์และอธิบายรายละเอียดไว้ในเอกสาร นโยบายเรื่อง Governance for sustainable Human Development, ซึ่งอริพันธ์ สฟโซคซัย อธิบายได้ว่า (Sub-Sahara Africa, 1989)

โดยทั่วไปกลไกประชาธิปไตย เป็นส่วนที่เชื่อมโยงองค์ประกอบของ สังคมทั้ง 3 ส่วน ด้วยกัน คือ

1. ประชาสังคม(civil society)
2. ภาคธุรกิจเอกชน(private sector)
3. ภาครัฐ (State or public sector)

ดังนั้น การที่สังคมมีกลไกประชารัฐที่ดี ก็จะเป็นกลไกแกนในการสร้างความสมดุลระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ของสังคมให้ดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และสังคมมีเสถียรภาพมั่นคง

1. ประชาสังคม มีบทบาทหน้าที่ในการดูแลบริหารจัดการใน 3 ด้าน คือ

- ด้านเศรษฐกิจ หมายถึง การส่งเสริมให้มีการลงทุนภายในประเทศและต่างประเทศ
- ด้านการเมือง หมายถึง ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น
- ด้านการบริหารประเทศ หมายถึง องค์ประกอบของโครงสร้างอำนาจหน้าที่อีก

3 ด้าน เรียกว่าเป็น กลไกประชารัฐ

ด้านการเมือง (political governance) หมายถึง กระบวนการนโยบายที่มีผลต่อปวงชนในประเทศ ได้แก่ รัฐสภา หรือฝ่ายการเมือง ไม่ว่าจะเป็นผู้แทนที่มาจากการเลือกตั้งหรือเผด็จการ และกลไกบริหารรัฐกิจ หรือภาคราชการ (administrative governance) หมายถึง กลไกกระบวนการในการแปลงนโยบาย และทรัพยากรไปสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และอย่างเที่ยงธรรมซึ่งจะผ่านทางกลไกการกำหนดนโยบายและหน่วยงานปฏิบัติ ดังนั้น เมื่อวิเคราะห์ความหมายของคำว่า governance มีความหมายรวมถึง ระบบ โครงสร้าง และกระบวนการต่างๆ ที่วางกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจการเมืองและสังคมของประเทศเพื่อทั้งภาคต่างๆ ของสังคมจะพัฒนาและอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

2. ภาครัฐกิจเอกชน ต้องมีการปฏิรูปและกำหนดกติกาในหน่วยงานของภาครัฐกิจ เช่น บริษัท ห้างหุ้นส่วนฯ จะต้องมิกติกาในการทำงานที่โปร่งใส ซื่อตรง เป็นธรรมต่อลูกค้า ความรับผิดชอบต่อผู้ถือหุ้นและต่อสังคม มีการให้บริการที่มีมาตรฐานเทียบเท่าสากล และร่วมมือกับภาครัฐและภาคประชาชน ได้อย่างเป็นมิตรและมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน

3. ภาครัฐ ต้องสร้างความตระหนัก และมีจิตสำนึกในแต่ละระดับตั้งแต่บุคคลถึงระดับปัจเจกบุคคล ในเรื่องของสิทธิและหน้าที่ความรับผิดชอบต่อตนเองและสาธารณะ ในด้านเศรษฐกิจการเมือง สังคม เพื่อเป็นพลังของประเทศที่มีคุณภาพ มีความรู้ความเข้าใจ ในหลักการของการสร้างกลไกการบริหารบ้านเมืองที่ดี

4.1 แนวคิดธรรมาภิบาลกับการพัฒนาแนวคิดหลักของภาคส่วนต่างๆ ในสังคมไทย

ธรรมาภิบาล เป็นแนวคิดใหม่ที่เกิดขึ้นจากการนำมาปรับใช้กับแนวคิดหลักๆ ของภาคส่วนต่างๆ ในสังคม ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 3 กระแสหลักด้วยกัน กล่าวคือ

4.1.1 แนวคิดการบริหารราชการแผ่นดิน เป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลทางความคิดอย่างสูงในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยเน้นหลักและให้ความสำคัญต่อบทบาทของรัฐบาลภายใต้ระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน และอาศัยกลไกระบบราชการเป็นเครื่องมือในการผลิตและส่งมอบบริการสาธารณะแก่ประชาชน

4.1.2 แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลของกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมโลก ผ่านการนำเสนอและผลักดันโดยองค์การให้ความช่วยเหลือระหว่างประเทศต่างๆ โดยเน้นความสำคัญของกลไกตลาดและศักยภาพของภาคเอกชนในการเป็นผู้นำความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ

4.1.3 แนวคิดแบบชุมชนนิยม เป็นแนวคิดที่เกิดจากการประยุกต์เอาความรู้ที่ได้ศึกษาจากตะวันตกของบรรดาปัญญาชน นักคิด โดยในการนำมาประยุกต์ใช้นี้จะมีการเพิ่มเติมดัดแปลงเสนอความคิดใหม่ หรือใช้ในความหมายใหม่ ซึ่งเป็นการพยายามเชื่อมโยงเข้ากับแนวคิดที่เห็นว่าเหมาะสมกับสภาพสังคม

5. องค์ประกอบของหลักธรรมาภิบาล (Good Governance)

ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารจัดการกิจการมบ้านเมือง และสังคมที่ดี พ.ศ.2542 หลักธรรมาภิบาล ตามที่ปรากฏในประเทศไทย มีอยู่ 6 หลัก

5.1 หลักคุณธรรม คือ ภาระความรับผิดชอบ การยึดถือและความเชื่อมั่น ในความถูกต้องดีงาม การธำรงค้ำเพื่อสร้างค่านิยมที่ผู้ปฏิบัติงานในองค์กรที่มาจาก การแต่งตั้งและเลือกตั้ง เข้าไปทำหน้าที่เกี่ยวกับการบริหารงานในภาครัฐ ที่มีภาระความรับผิดชอบต่อ สาธารณะในเรื่องที่เกี่ยวกับการกระทำ กิจกรรม หรือการตัดสินใจใดๆ ที่ส่งผลกระทบต่อ สาธารณะ หรือการกระทำในนามของ สาธารณะโดยมุ่งเรื่อง การจัดสรร การใช้และการควบคุมอันเป็นเรื่องเกี่ยวกับงบประมาณถือปฏิบัติให้ตั้งอยู่บนความซื่อสัตย์สุจริต ความเสียสละ อดทน ขยัน หมั่นเพียร และมีระเบียบวินัย เป็นต้น

5.2 หลักนิติธรรม คือ การตรากฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และกติกาต่างๆ ให้ทันสมัยและเป็นธรรม เป็นที่ยอมรับของสมาชิกและสังคม โดยมีการยินยอมพร้อมใจและถือปฏิบัติร่วมกันอย่างเสมอภาค กล่าวโดยสรุป คือ สถาปนาการปกครอง ภายใต้กฎหมายที่เป็นเอกภาพ มิใช่การทำตามอำเภอใจ หรืออำนาจของบุคคล

5.3 หลักความโปร่งใส คือ การทำให้สังคมไทยเป็นสังคมที่เปิดเผยข้อมูล ข่าวสารอย่างตรงไปตรงมา และสามารถตรวจสอบความถูกต้องโดยการปรับปรุงระบบ และกลไกการทำงานของ องค์กรให้มีความโปร่งใส หรือเปิดให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้สะดวกนั้น คือ มีระบบและกระบวนการตรวจสอบ และประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งจะเป็นการสร้าง ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และช่วยทำให้การทำงานของภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน ปลอดจากการทุจริตคอร์รัปชันได้

5.4 หลักการมีส่วนร่วม คือ กระบวนการที่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้เสียเข้ามามีบทบาทในการตัดสินใจดำเนินนโยบายและควบคุมสถาบัน การจัดการการใช้ และ รักษาทรัพยากร ที่มีอยู่อย่างจำกัด เช่น การได้สวนสาธารณะ การประชาพิจารณ์ การแสดงประชามติหรืออื่นๆ เพื่อ จัดการผูกขาดทั้งภาครัฐกิจ ภาคประชาชนและในภาครัฐ ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจ ความสามัคคี และการช่วยเหลือ ทั้งนี้เพื่อความเป็นเอกภาพ

5.5 หลักความรับผิดชอบ ผู้บริหาร ตลอดจนคณะเจ้าหน้าที่ ข้าราชการ ทั้งฝ่าย การเมือง ข้าราชการประจำต้องตั้งใจปฏิบัติตามภารกิจตามหน้าที่อย่างดีและมีประสิทธิภาพ โดยมุ่งให้บริการแก่ผู้มารับบริการ เพื่ออำนวยความสะดวกต่างๆ มีความรับผิดชอบไม่บกพร่องต่อ หน้าที่การงานที่ตนรับผิดชอบและพร้อมที่จะปรับปรุงแก้ไขข้อเสียทันที และปฏิบัติหน้าที่ทันกับ ภาวะเหตุการณ์ด้วย

5.6 หลักความคุ้มค่า ผู้บริหาร ต้องตระหนักว่า ประเทศของเรามีทรัพยากรค่อนข้าง จำกัด ดังนั้น ในการบริหารจัดการ จำเป็นต้องยึดหลักความประหยัดและความคุ้มค่า ซึ่ง จำเป็นต้องตั้งจุดมุ่งหมายไปที่ผู้รับบริการหรือประชาชนโดยส่วนรวม

5.6.1 แนวคิดในระบอบประชาธิปไตย

จากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ทั้งที่เป็นตำรา วิชาการด้าน รัฐศาสตร์ รวมทั้งเอกสารการวิจัยและเอกสารวิชาการส่วนบุคคล ผู้วิจัยได้ประมวลแนวคิดธรรมาภิ บาลในพระพุทธศาสนา ที่มีความสอดคล้องต้องกันกับแนวคิดในระบอบประชาธิปไตย ในประเด็น หลักๆ อาทิ ความสำคัญของปัจเจกบุคคล สิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค ความสำคัญของเสียงข้าง มาก การบัญญัติกฎหมายฯลฯ

5.6.2 ความสำคัญของปัจเจกบุคคล

หลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคล ด้วยแนวความคิดของการเชื่อมั่นในสติปัญญาเหตุผล และความสามารถของมนุษย์ การปกครองกันเอง ได้ดีนั้น มีรากฐานสำคัญมาจากการที่ปัจเจกบุคคลพึงปกครองตนเองได้ดีเสียก่อน การที่จะปกครอง ตนเองได้ดีนั้น บุคคลจะต้องรู้จักยับยั้งชั่งใจ มีเหตุผล มีวิจารณญาณ ตลอดจนมีความรับผิดชอบต่อ ตนเองและต่อผู้อื่น จึงจะสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข

จากหลักธรรมาภิบาลในพระพุทธศาสนา มีคำสอนของพระพุทธองค์หลาย ประการ ที่ตรงกับลักษณะสำคัญของประชาธิปไตย ซึ่งเน้นถึงความสำคัญ ของมนุษย์ที่เป็นปัจเจก บุคคลว่า จะดีชั่ว ถูกผิดขึ้นอยู่กับกระทำความของตนเองการกระทำของตน คือ อำนาจแห่งตนบุคคล จะเข้าถึงหลักคำสอนและจุดมุ่งหมายสูงสุดได้ด้วยผลแห่งการกระทำของตนเอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“คนเป็นที่พึ่งแห่งตน คนอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่งได้” ด้วยคนที่ฝึกไว้ดีแล้ว นั้นแล บุคคล (ชื่อว่า) ได้ที่พึ่งที่หาได้ยาก (ข.จันธ. 25/22/30)

รูปแบบการปกครองตามปรัชญาประชาธิปไตย ที่เน้นว่า อำนาจอธิปไตย เป็นของปวงชน มาจากปวงชน และต้องเป็นไปเพื่อปวงชนนั้น ก็ต้องเริ่มจากปัจเจกบุคคล โดยราษฎร ที่ปกครองกันเองได้คือนั้น จะต้องควบคุมตนเองให้ดีได้ก่อนที่จะไปสั่งสอนอบรมผู้อื่น หรือทำ ประโยชน์แก่สังคมและสหประชาชาติ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ดูก่อนจุนทะ ผู้ที่ตนเองจมอยู่ในเปลือกตมอันลึกแล้ว จะขยบุคคลอื่นที่จม อยู่ในเปลือกตมอันลึก ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีไม่ได้ ผู้ที่ตนเองไม่จมอยู่ในเปลือกตมอันลึก จักยกขึ้น ซึ่งบุคคลอื่นที่จมอยู่ในเปลือกตมอันลึก ข้อนี้เป็นฐานะจะมีได้ ผู้ที่ไม่ฝึกตน ไม่แนะนำตน ไม่ดับสนิท ด้วยตัวเอง จักฝึกสอนจักแนะนำผู้อื่น จักให้ผู้อื่นดับสนิท ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้” (ม.มู 12/108/69)

หลักพุทธศาสนาเน้นให้ฝึกตนเองก่อนที่จะแนะนำผู้อื่น โดยใช้วิจารณ์ญาณ สำนวความบกพร่องของตน มองเข้าข้างในตนก่อน แทนที่จะมองออกไปข้างนอกเพื่อเพ่งโทษผู้อื่น ดังคำกล่าวที่ว่า “อ่านตนออก บอกตนได้ ใช้ตนเป็น เห็นตนชัด” (พระเทพโสภณ 2547: 3) และพร้อม ที่จะปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้องต่อไป เมื่อทำตนให้เป็นคนดี มีคุณธรรมและรู้แจ้งได้ก่อนแล้ว จึงคอย แผ่ขยายออกไปสู่สังคม และประเทศชาติ

5.6.3 สิทธิเสรีภาพ

ปรัชญาของระบอบประชาธิปไตย ยึดมั่นว่า มนุษย์เกิดมาพร้อมกับเสรีภาพ (Liberty) คุณค่าของมนุษย์อยู่ที่เสรีภาพ ดังที่รุสโซกล่าวไว้ว่า มนุษย์ถ้าปราศจากเสรีภาพ ก็ปราศจาก ความเป็นมนุษย์ เนื่องจากเสรีภาพมีคุณค่ายิ่งสำหรับมนุษย์ ดังนั้น มนุษย์จึงร่วมกันจัดตั้งประชาคม ทางการเมือง เพื่อปกป้องคุ้มครองเสรีภาพของตน ด้วยเหตุนี้หลักแห่งเสรีภาพของประชาชน จึงเป็น เป้าหมายของระบอบประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นระบบการเมือง

หลักเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตยเป็นการประกาศถึงเจตจำนงของเสรีชน ที่ยึดมั่นในคุณค่าแห่งเสรีภาพ เพราะถือว่า เสรีภาพคือพลังแห่งการสร้างสรรค์ ถ้าปราศจากเสรีภาพ ก็ปราศจากการสร้างสรรค์ ชีวิตของมนุษย์จะเป็นชีวิตที่ทึบและสุขสมบูรณ์ จะต้องประกอบด้วยพลัง แห่งการสร้างสรรค์ ดังนั้นระบอบประชาธิปไตยจึงต้อง ส่งเสริมและให้หลักประกันต่อการ ใช้ เสรีภาพอย่างเสมอภาคของมนุษย์

ประยัค หงส์ทองคำ (2547: 2-4) ได้สรุปสาระสำคัญของสิทธิเสรีภาพของ ประชาชน ในระบอบประชาธิปไตยไว้ดังนี้

1. สิทธิตามธรรมชาติ (natural rights) ได้แก่ สิทธิที่เกิดจากธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ แตกต่างกับสิทธิ ที่กฎหมายหรือสังคมกำหนดให้ เช่น สิทธิในชีวิต เสรีภาพความเป็นอยู่ส่วนตัว และชื่อเสียงอันดี

2. สิทธิทางแพ่ง (civil rights) ได้แก่ สิทธิที่เป็นของพลเมืองทุกคนของประเทศหนึ่ง ไม่เกี่ยวกับการจัดการบริหารประเทศ ได้แก่ สิทธิในทรัพย์สิน การแต่งงาน การได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเสมอกัน เสรีภาพในการทำสัญญา สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาคดีโดยคณะลูกขุน ฯลฯ สิทธิเหล่านี้ประชาชนผู้เป็นพลเมืองของประเทศนั้นสามารถนำไปใช้บังคับหรือเรียกร้องค่าเสียหายด้วยการดำเนินการทางแพ่ง

3. สิทธิทางการเมือง (political rights) ประกอบด้วย อำนาจที่จะมีส่วนร่วมโดยตรง หรือโดยอ้อมในการจัดการปกครองประเทศ เช่น สิทธิการเป็นพลเมือง สิทธิลงคะแนนเสียง สิทธิที่จะดำรงตำแหน่งในราชการและสิทธิที่จะร้องทุกข์

4. สิทธิส่วนตัว (personal rights) มีความหมายกว้างขวางมาก โดยทั่วไปหมายถึง สิทธิในความมั่นคงของชีวิตส่วนบุคคล ซึ่งรวมถึงสิทธิในชีวิต แขนขา ร่างกาย สุขภาพชื่อเสียง และสิทธิที่เป็นเสรีภาพส่วนบุคคล (personal liberty)

ในพระไตรปิฎก จะพบว่าในหลักธรรมนั้น พระพุทธเจ้าทรงให้สิทธิเสรีภาพแก่บุคคลทุกคนเสมอกันให้ทุกคนตระหนักว่า ตนมีสิทธิเท่าเทียมกับบุคคลอื่นในการที่จะกระทำตนให้ดีขึ้นหรือเลวลง ด้วยการพึ่งพาตนเอง ลดการพึ่งพิงภายนอกที่ไม่จำเป็นซึ่งต่างกับประชาธิปไตย โดยให้สิทธิ เสรีภาพตามกฎหมาย ไม่ได้มาจากการกระทำของตนเอง สิทธินั้นยังเป็นสิทธิที่ต้องพึ่งจากบุคคลอื่น ซึ่งเท่ากับพึ่งพิงภายนอก พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มีความรับผิดชอบต่อตนเองในการที่จะไม่กระทำชั่วและรับผิดชอบต่อทุกคนด้วยการทำความดีต่อผู้อื่นไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นศัตรูหรือเป็นมิตร ให้รู้จักปรับปรุงแก้ไขพื้นฐานของตนในปัจจุบัน ให้ดีขึ้น และรู้จักวางแผนในอนาคตให้เจริญก้าวหน้า ในทางที่ถูกต้องเป็นการกระทำที่มีจุดหมายหมาย ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นผู้อาศัย กระทำกรรมอันใดไว้ดีก็ตาม เราจักได้รับผลของกรรมนั้น” (อัง.ปิฎก. 22/57/72)

“ถ้าท่านทั้งหลายกลัวต่อความทุกข์ ถ้าความทุกข์ไม่เป็นที่รักของท่านแล้ว ไชริว่าท่านทั้งหลายอย่าได้ทำบาปกรรม ทั้งในที่แจ้งและในที่ลับเลย ถ้าท่านจักทำหรือทำอยู่ซึ่งบาปกรรม ไชริ ท่านทั้งหลายแม้จะเหาะหนีไปก็ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ได้เลย” (ขุ.อุ. 25/115/130)

“บุคคลหว่านเพาะพืชอันใด ย่อมได้ผลอันนั้น ผู้ที่ทำความดีย่อมได้ผลดี ผู้ทำชั่วย่อมได้ผลชั่ว ท่านหว่านพืชลงไปแล้ว ท่านจักยอมเสวยผลของมัน” (สัง.สคาถ. 15/903/316)

“กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คนจัณฑาล ละคนเทหยากเชื้อ ประพฤติใน
ธรรมวินัยแล้ว ย่อมเป็นผู้เสมอกันในไตรทิพย์” (อัง. ปัญจก. 21/759/171)

จากพุทธพจน์ดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่า พุทธศาสนาให้สิทธิแก่ทุกคนเท่าเทียม
กันในการที่จะกระทำดี และเป็นคนดี หรือการทำความชั่วและเป็นคนชั่ว ไม่ทรงเลือกแบ่ง
บุคคลจากชาติ ชั้นวรรณะ ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการกระทำตนให้ดีขึ้นหรือเลวลง

ลักษณะสำคัญของปรัชญาประชาธิปไตย ที่เชื่อในความเป็นอิสระและ
เสรีภาพของมนุษย์นั้นเนื่องจากศรัทธาความสามารถ และสติปัญญาของมนุษย์รู้จักใช้วิธีการหา
ข้อเท็จจริง โดยถือหลักวิทยาศาสตร์ทำให้เกิดความคิดสนับสนุนให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่
กำลังเผชิญอยู่ให้มีการเสนอข้อเท็จจริง เหตุผลและความเห็นส่วนตัวอย่างเต็มที่ก่อนจะมีการร่วม
ตัดสินใจในปัญหานั้นๆ จากหลักการนี้ทำให้เกิดความคิดสนับสนุนเสรีภาพทางด้านต่างๆ โดยเฉพาะ
ในการแสดงความคิดเห็น ทั้งนี้เพราะ การแสดงความคิดเห็นเป็นสิ่งจำเป็น มีประโยชน์ เพิ่มพูน
ความรู้ และขจัดความผิดพลาดดังเช่นที่ รัสโซ นักปรัชญาประชาธิปไตยท่านหนึ่งมีความเห็นว่า
เสรีภาพนั้นเป็นธาตุแท้ของความเป็นคน ดังที่เขียนไว้ใน “สัญญาประชาคม” ว่า

“การสละทิ้งเสรีภาพเท่ากับเป็นการสละทิ้งความเป็นคน เท่ากับการยอม
เสียสิทธิ มนุษยชน และแม้แต่หน้าที่ของเรา การสละทิ้งเช่นนี้ เป็นการขัดต่อธรรมชาติของมนุษย์
การที่นำเอาเสรีภาพทั้งหลายออกไปจากเจตจำนงของคน ก็เท่ากับการนำศีลธรรมไปจากการกระทำ
ของคนนั่นเอง” (Rousseau 1954 :149)

นอกจากนี้ ยังมีนักคิดเกี่ยวกับเสรีภาพ เช่น เจฟเฟอร์สัน (Charles
M.Sherover 1974 : 254-263) ก็เชื่อว่าในระบบประชาธิปไตย ควรให้มีเสรีภาพในการคิด การพูด
เพราะจากการที่มีความคิดแตกต่างกันมากมายหลากหลายนั้น ในที่สุดที่จะทำให้ได้ความคิดที่สมบูรณ์
ยิ่งขึ้น แม้ว่าจะดูวุ่นวายสับสนบ้างในระยะแรกๆก็ตาม และเชื่อว่าการให้มนุษย์มีเสรีภาพด้านจิตใจ
และการสื่อสารต่างๆ จะทำให้ผู้คนมีความพร้อมที่จะเสียสละตนเอง เพื่อผู้อื่น トラบเท่าที่สามารถ
คิดอย่างอิสระ สามารถจะทำและพูดอย่างที่ได้คิดได้ เมื่อนั้นสภาพของมนุษย์จะมีแต่รุดหน้าไปในทาง
ที่ดียิ่งขึ้น แต่ถ้าจำกัดเสรีภาพเหล่านั้นเสียก็จะมีแต่เสื่อมถอยหรือหยุดความก้าวหน้า เสรีภาพทาง
ความคิดจะให้ถูกต้องต้องมีสิ่งช่วย คือ ต้องเปิดโอกาสให้มีการถกเถียงกันนี้เองจะทำให้ความคิด
หรือการปฏิบัติที่ผิดๆ ได้รับการแก้ไขมาสู่ความจริง และความถูกต้องยิ่งขึ้น เพราะปรัชญา ความ
เฉลียวฉลาด ความสามารถอยู่ในตัวและต่างก็รู้ถึงความต้องการของคนทั่วไป ดังนั้น จึงเชื่อว่าการ
ถกเถียงกันจะก่อให้เกิดเสรีทางความคิด ทำให้สามารถคัดเลือกความคิดที่ดีที่สุด ถูกต้องที่สุด ทำให้
รัฐบาลและผู้บริหารประเทศได้แก่ถูกจุด ตรงกับความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง
(พระภวนาวิริยคุณ 2546: 21)

5.6.4 ความเสมอภาค

หลักความเสมอภาคในระบอบประชาธิปไตย (equality) เป็นหลักการที่ควบคู่กับหลักเสรีภาพ กล่าวคือ มนุษย์ จะต้อง มีทั้งเสรีภาพและความเสมอภาค ความเสมอภาคในระบอบประชาธิปไตย มิใช่ความเสมอภาคในเรื่องความสามารถ เพราะมนุษย์เกิดมามีความสามารถและความถนัดที่แตกต่างกัน แต่ความสามารถและความถนัดที่แตกต่างกันของมนุษย์ จะไม่ทำให้มนุษย์มีความได้เปรียบ หรือความเหนือกว่าบุคคลอื่น ถ้าหากมนุษย์ได้รับโอกาสที่จะพัฒนาความสามารถและความถนัดของตนอย่างเท่าเทียมกัน ดังนั้น ความเสมอภาคในระบอบประชาธิปไตย จึงหมายถึงความเสมอภาคในรัฐ

สมาชิกของประชาคมการเมืองในระบอบประชาธิปไตย จะต้องได้รับโอกาสที่เสมอภาคและทัดเทียมกันทั้งในทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ และทางสังคม

ความเสมอภาคในทางการเมือง ได้แก่ ความเสมอภาคในการใช้สิทธิและเสรีภาพ ในการเลือกตั้ง ประชาชนบรรลุนิติภาวะโดยไม่จำกัดเพศ ศาสนา และฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม จะต้องได้รับโอกาสเท่าเทียมกันในการกำหนด ผู้ปกครอง และการเป็นสมาชิกองค์การการเมือง และประชาชนทั่วไป มีสิทธิในการวิพากษ์วิจารณ์ ทางการเมืองตลอดจนการชุมนุมเคลื่อนไหว ทางการเมืองทั้งปวงอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน

ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ความเสมอภาคในการเลือกประกอบอาชีพ การประดิษฐ์คิดค้นและการผลิตต่างๆ เพื่อเสริมสร้างความมั่งคั่งให้แก่ตนเองภายในกรอบแห่งกฎหมายที่กำหนดไว้อย่างเท่าเทียมกับระบบเศรษฐกิจ ในระบอบประชาธิปไตยจึงต้องเปิดให้มีการแข่งขันโดยเสรี ไม่มีการผูกขาด หรือการให้อภิสิทธิ์ แก่กลุ่มหนึ่งกลุ่มใดเป็นการเฉพาะ ความเสมอภาคในทางเศรษฐกิจ จะส่งเสริมให้เกิดการกระจายความมั่งคั่ง และความอุดมสมบูรณ์ แก่ประชาชนอย่างทั่วหน้า

ความเสมอภาคในทางสังคม ประชาชนต้องได้รับโอกาสที่จะได้รับบริการจากรัฐทั้งในเรื่องการศึกษา การรักษาพยาบาล การพัฒนาทักษะ การฝึกฝนอาชีพ ตลอดจนความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินจากรัฐบาล อย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเสมอภาคในโอกาสที่จะได้รับการศึกษาเพื่อพัฒนาสมรรถนะของตนให้ปลอดพ้นจากการเอารัดเอาเปรียบของผู้อื่นเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่ง และอาจกล่าวได้ว่า ถ้าประชาชนได้รับโอกาสในการศึกษาที่เท่าเทียมกันแล้ว ประชาชนจะสามารถแสวงหาความเท่าเทียมกันในด้านอื่นๆ จากรัฐได้ไม่ยาก

ในพระไตรปิฎก ก็มีคำสอนและวัตรปฏิบัติหลายประการที่สอดคล้องกับหลักความเสมอภาคของระบอบประชาธิปไตย เช่น ความเสมอภาคทางโอกาส ในพระวินัยปิฎกได้แสดงนัยของความเสมอภาคทางโอกาสไว้อย่างชัดเจน เกี่ยวกับกรณีการรับบุคคลเข้าหมู่ไม่มีการเลือกชั้นวรรณะ หากมีความตั้งใจจริงและมีคุณสมบัติครบองค์ที่กำหนดหรือใช้กรณีความเสมอภาคอย่างแท้จริง ทางพุทธศาสนาได้มีพุทธพจน์ที่ตรัสไว้เกี่ยวกับความเสมอภาคของบุคคล มีใจความว่า “สัตว์ทั้งหลาย เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น” นั่นคือทุกคนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ในการเกิดมามีชีวิตอยู่ในโลกนี้ นั่นเป็นความเสมอภาคที่ติดมากับธรรมชาติของมนุษย์เลยทีเดียว ดังเช่นในอัครัญญสูตร พระพุทธองค์ทรงตรัสกับวาเสฏฐะ และการทวาชะพราหมณ์ชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงว่า

“ทุกคนไม่ว่าเกิดในวรรณะไหน ก็อาจประกอบทางแห่งอกุศล หรือ ทุจริต ภาย วาจาใจ ได้ด้วยกัน อาจดเว้นทางแห่งอกุศล มีสุจริต ภาย วาจาใจ ด้วยกัน”

“ดูก่อน วาเสฏฐะ การทวาชะ ธรรมเท่านั้นเป็นของประเสริฐสุดในหมู่คนในปัจจุบันและอนาคต” (ที.ปา. 11/31-71/87)

พุทธศาสนา จึงถือว่าเป็นศาสนาที่ยุติธรรม และเสมอภาคอย่างแท้จริง โดยคำนึงถึงคุณสมบัติ และความประพฤติเป็นที่ตั้ง เน้นที่หลักการมากกว่าตัวบุคคล ใครก็ตามที่นำตัวเข้าสู่หลักธรรม และเล็งเห็นธรรมแล้ว เขาผู้นั้นก็ได้ชื่อว่าถูกต้อง แม้การบวช ภิกษุ ก็จะได้รับเคารพ ตามลำดับก่อนหลัง ไม่คำนึงว่าจะเป็นชาติชั้น วรรณะใด อย่างไร ถือว่าเป็นการเคารพกันตามหลักการ แสดงถึงหลักธรรมอันตรงไปตรงมาที่ไม่มีมือกิติสิทธิ์ พิเศษใดๆแฝงอยู่เลย ดังนั้น หากเราเข้าใจความเป็นจริงยอมรับและปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับความเป็นจริงเหล่านี้ก็จะก่อให้เกิดความเสมอภาคอย่างแท้จริงในสังคมได้

5.6.5 ความสำคัญของเสียงข้างมาก

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครอง เพื่อผลประโยชน์ของประชาชน ดังนั้น ในการตัดสินใจใดๆ ก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นการตัดสินใจของประชาชนในการกำหนดตัวผู้ปกครอง หรือการตัดสินใจของฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ เมื่อมีความคิดเห็นแตกต่างกันให้ถือเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์(majority rule) ทั้งนี้เพื่อให้แน่ใจว่าการตัดสินใจเหล่านั้นสะท้อนถึงความต้องการของคนส่วนใหญ่อย่างแท้จริง ถ้าเป็นเรื่องสำคัญมาก จะต้องพยายามให้มีเสียงข้างมากจำนวนมากจริงๆ แต่ถ้าเป็นเรื่องทั่วไปก็ให้ใช้เสียงข้างมากธรรมดา (simple majority) เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ

ความจำเป็นที่จะต้องให้เสียงข้างมากเป็นเพราะการใช้มติหรือเสียงเอกฉันท์นั้นเกิดขึ้นได้น้อยหรือ เกิดขึ้นได้ยากมาก ถ้าใช้เสียงเอกฉันท์คงไม่สามารถดำเนินการอะไรได้ด้วยเหตุนี้จึงต้องใช้เสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจอย่างน้อยก็เป็นการสะท้อนถึงความต้องการของคนส่วนใหญ่

อย่างไรก็ตาม แม้ระบอบประชาธิปไตยจะยึดหลักเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ แต่จะต้องให้ความเคารพและคุ้มครองเสียงข้างน้อยด้วย (minority right) ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันว่าฝ่ายเสียงข้างมากจะไม่ใช้มติแบบพวกมากลากไป จึงต้องให้ฝ่ายเสียงข้างน้อยมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นเพื่อเป็นการควบคุม กำกับและตรวจสอบเจตนารมณ์ ในการตัดสินใจของฝ่ายเสียงข้างมากกว่า ว่าเป็นไปเพื่อประโยชน์ของประชาชนอย่างแท้จริงหรือไม่ อีกทั้งจะต้องให้สิทธิที่ฝ่ายเสียงข้างน้อยจะมีโอกาสเป็นฝ่ายเสียงข้างมากในอนาคตได้อีก

อาจมีผู้เห็นว่า การใช้หลักเสียงข้างมาก ทำให้เกิดความชักช้า ไม่ทันต่อการแก้ไขปัญหาของประชาชน ซึ่งประเด็นนี้ถือเป็นข้ออ้างสำคัญของผู้ที่นิยมระบอบเผด็จการอำนาจนิยม แต่โดยความเป็นจริงแล้ว ในการตัดสินใจใดๆ ถ้าให้คนหนึ่ง คนใดเป็นผู้คิดและตัดสินใจเพียงคนเดียว อาจเกิดความบกพร่อง เพราะขาดความรอบคอบได้มาก ตรงกันข้ามการเปิดโอกาสให้คนจำนวนมากช่วยกันพิจารณา แต่ละคนต่างมีประสบการณ์และมุมมองที่ต่างกัน จะช่วยปรุงแต่งลดข้อบกพร่อง และเพิ่มความรัดกุมให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังนั้นแม้การตัดสินใจด้วยเสียงข้างมาก อาจก่อให้เกิดความล่าช้าบ้าง แต่เมื่อพิจารณาถึงความรอบคอบรัดกุมจากการตัดสินใจ ต้องนับว่าเป็นสิ่งที่คุ้มค่ามาก และถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งถึงผลลัพธ์ในระยะยาว อาจกล่าวได้ว่ามีประสิทธิภาพและความรวดเร็ว มากกว่าการตัดสินใจ โดยอยู่บนพื้นฐานความคิดเห็นของคนๆเดียว เพราะการตัดสินใจโดยคนคนเดียว อาจจะรู้สึกรวดเร็วในตอนแรก แต่เมื่อนำไปใช้แล้วปรากฏข้อบกพร่องจะยิ่งทำให้เกิดความล่าช้ามากขึ้น รวมความแล้วอาจทำให้สูญเสียทั้งทรัพยากรและเวลาโดยไม่คุ้มค่าเมื่อเทียบกับการตัดสินใจ ด้วยเสียงข้างมากที่มีความรอบคอบ

เมื่อพิจารณาในหลักพระพุทธศาสนา ก็พบว่ารูปแบบการปกครองที่ยึดหลักเสียงข้างมาก ของระบอบประชาธิปไตย มีทางเดียวกันกับการปกครอง และการบริการของคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ดังมีหลักฐานในพระวินัยปิฎก เช่น การอุปสมบท รับบุคคลเข้าร่วมสังฆมณฑล หรือพิธีการอื่นๆซึ่งใช้การประชุมของสงฆ์เป็นเกณฑ์ตัดสินพิจารณา ในประเด็นปัญหาทั้งหลาย (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส 2498: 5, 93, 111-113, 223) นอกจากนั้น ในขณะที่นั่งประชุม ต้องใช้ฉันทะ คือ อนุญาตให้สงฆ์ทำสังฆกรรมต่อไป โดยความยินยอมของคนก่อน มิฉะนั้นเป็น อาบัติ (สุชีพ ปุญญานุภาพ 2506: 60) ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้มีการพุดคุยขึ้นภายหลัง ว่าสงฆ์ทำไปโดยภิกษุรูปนั้น รูปนี้ไม่เห็นด้วย หรืออ้างได้ว่าตนไม่รู้ไม่เห็น

เป็นการถูกบังคับ มิได้สมัครใจในมติที่ปรากฏออกมา นั่นคือในพุทธศาสนานั้น เคารพในสิทธิของฝ่ายเสียงข้างน้อย แม้แต่บุคคลเพียงคนเดียวก็เคารพในสิทธิของบุคคลนั้น จะกระทำการโดยพลการปราศจากความยินยอม เห็นพ้องจากภิกขุรูปใดรูปหนึ่งหาได้ไม่ จึงตรงกับ มติของประชาธิปไตยที่ว่าคนส่วนน้อยจะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย (minority right) เหมือนที่ปัจเจกบุคคลหรือภิกษุสงฆ์แต่ละรูปได้รับความคุ้มครองและรับประกันในสิทธิของแต่ละบุคคล เป็นต้น

5.6.6 หลักนิติธรรม

กฎหมายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคม (rules of law) การใช้หลักกฎหมายทำให้มนุษย์สามารถเอาชนะ ข้อบกพร่องตามกฎแห่งธรรมชาติ ทำให้เกิดกระบวนการ พัฒนาไปสู่ความศิวิไลซ์

รุสโซ กล่าวว่า กฎหมาย คือ รูปธรรมของเจตจำนงทั่วไปของประชาชน ดังนั้น หลักกฎหมายในหลักประชาธิปไตย จึงต้องประกอบด้วย

1. กฎหมายต้องมีความชอบธรรม ดังที่นักปราชญ์กล่าวไว้ว่า ชนชั้นใดบัญญัติกฎหมาย ย่อมเพื่อ ประโยชน์ของชนชั้นนั้น ดังนั้น กฎหมายถ้าให้ทรราชย์เป็นผู้บัญญัติ ก็เป็นไปเพื่อประโยชน์ของทรราชย์ จะต้องให้อำนาจอธิปไตยเป็นของผู้บัญญัติกฎหมาย เพราะไม่มีประชาชนคนใดที่จะบัญญัติกฎหมาย เพื่อทำลายผลประโยชน์ของตนเอง ด้วยเหตุนี้ระบอบประชาธิปไตย จึงให้ผู้แทนของประชาชนที่ได้ฉันทานุมติ โดยกระบวนการเลือกตั้งจากประชาชนเป็นผู้มีหน้าที่ในการบัญญัติกฎหมาย โดยให้อำนาจนิติบัญญัติ เป็นอำนาจสูงสุด แต่ต่ำกว่าอำนาจอธิปไตยของประชาชน เพราะปวงชนมีอำนาจที่จะถอดถอนผู้แทนที่เข้ามาทำหน้าที่นิติบัญญัติได้ ถ้าปรากฏว่าผู้แทนมิได้บัญญัติกฎหมาย เพื่อประโยชน์ของประชาชน

ดังนั้น กฎหมายที่ชอบธรรมในระบอบประชาธิปไตย จะต้องเป็นกฎหมายที่มาจากฝ่ายนิติบัญญัติ ที่ได้รับเลือกตั้งจากประชาชนเท่านั้น

- การบังคับใช้กฎหมายจะต้องเสมอภาคเท่าเทียมกัน หลักกฎหมายที่สำคัญในระบอบประชาธิปไตยที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ประชาชนไม่ว่าจะยากดีมีจน ไม่ว่าจะเชื้อชาติและนับถือศาสนาใด จะต้องอยู่ภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมายอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติใดๆ จึงขัดต่อหลักกฎหมายภายใต้ระบอบประชาธิปไตยทั้งสิ้น ลักษณะของการเลือกปฏิบัติคือลักษณะของกฎหมายในระบอบเผด็จการ

- ประชาชนจะต้องได้รับความคุ้มครองจากกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาค เท่าเทียมกัน ในระบอบประชาธิปไตยประชาชนทุกหมู่เหล่า โดยไม่จำกัดฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม จะต้องได้รับความคุ้มครอง จากกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาคกัน กล่าวคือ ประชาชนจะต้องมีสิทธิ ที่จะแต่งตั้งทนายเพื่อคุ้มครองความเป็นธรรมให้แก่ตน เมื่อเกิดคดีต่างๆ ขึ้น ไม่ว่าจะ

เป็นโจทก์ หรือจำเลย และประชาชนทุกคนจะต้องมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองจากกระบวนการยุติธรรม ครอบคลุมสมบูรณ์ทั้งในศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา

กล่าวโดยสรุป หลักกฎหมายให้ระบอบประชาธิปไตยแท้จริง คือ เจตจำนงทั่วไปของประชาชน มีความสำคัญในฐานะที่เป็นกลไกในการดำรงรักษา สิทธิและเสรีภาพของประชาชนอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบการบัญญัติกฎหมาย ตามหลักประชาธิปไตยกับการบัญญัติพระวินัยของ พระพุทธองค์ ก็มีลักษณะเฉพาะที่น่าสนใจเปรียบเทียบกันได้ หลายประการ การบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้ามีประเด็นสำคัญที่ควรกล่าวถึงดังนี้

1. ไม่มีการบัญญัติพระวินัยหรือสิกขาบทไว้ล่วงหน้า ในสมัยหนึ่งพระสารีบุตร ได้กราบทูลขอเรื่องต่อพระพุทธเจ้าให้ทรงบัญญัติพระวินัย หรือสิกขาบท พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบว่า พระสงฆ์ยังไม่มาก ลากสักการะยังไม่มา ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ (กิเลสที่ต้องสั่นคลอน) ยังไม่ปรากฏในสงฆ์ ก็ยังไม่ต้องบัญญัติสิกขาบท ถ้าพระสงฆ์มาก ลากสักการะมาก ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะปรากฏในสงฆ์จึงควรบัญญัติสิกขาบท (สุชีพ ปุญญานุภาพ 2502: 307-308)

2. เมื่อมีผู้ปฏิบัติการที่ไม่ควรประพฤติอันเป็นความเสียหายเกิดขึ้น จนเป็นที่ปรากฏ และทรงทราบ ก็จะทรงเรียกประชุมสงฆ์ เรียกภิกษุผู้ประพฤติดีมาสอบถามท่ามกลางสงฆ์ เมื่อเธอยอมรับจึงทรงติเตียน ชี้เหตุผลแล้วบัญญัติสิกขาบท ปรับอาบัติแก่ผู้ล่วงละเมิด ในกรณีเช่นนี้ ภิกษุนั้นจะยังไม่ถูกปรับอาบัติในข้อที่เธอกระทำผิดจึงต้องอาบัติ (สุชีพ ปุญญานุภาพ 2502: 311)

3. การบัญญัติพระวินัย หรือสิกขาบท ทุกข้อ ต้องมีการประชุมสงฆ์ สอบสวนการกระทำนั้นๆ ให้เห็นว่าผิดและผู้ที่ทำสารภาพมีการชี้เหตุผลว่าไม่ควรอย่างไร แล้วจึงบัญญัติสิกขาบทเป็นทางการตลอดมา ไม่มีการบัญญัติหรือสั่งการแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ซึ่งไม่มีการประชุมสงฆ์ (สุชีพ ปุญญานุภาพ: 2502, ตอนว่าด้วยความย่อแห่งพระไตรปิฎก)

4. ในการบัญญัติพระวินัยนั้น บางครั้งมีการสอบสวนกับมาตรฐานกฎหมายของทางโลกก่อน เช่น ทรงถามภิกษุผู้ที่เคยเป็นผู้พิพากษาแล้วเข้ามาบวชว่า พระเจ้าพิมพิสารจับโจรได้ ทรงลงโทษรุนแรงด้วยกำหนดทรัพย์เท่าไร ภิกษุนั้นตอบว่า กำหนดบาทหนึ่งหรือห้ามาสก ก็ทรงใช้มาตรฐานนั้น กำหนดการลักทรัพย์ของภิกษุว่าต้องขาดจากความเป็นภิกษุ (สุชีพ ปุญญานุภาพ 2502: 317)

5. พระวินัยที่บัญญัติไว้เป็นข้อๆ เทียบด้วยมาตราของกฎหมายนั้นพระสงฆ์ต้องประชุมฟังคำสวดทบทวนทุกกึ่งเดือน ที่เรียกว่า ฟังสวดปาฏิโมกข์ ก็คือฟังบทบัญญัติทางพระวินัยที่ห้ามกระทำ หรือให้งดเว้นการกระทำ อันไม่เหมาะสมนั่นเอง เมื่อถึงวันสำคัญที่กำหนดให้

ประชุมสงฆ์ ฟังการสวดทบทวนพระวินัย ภิกษุใดหลีกเลี่ยงไม่ลงประชุมฟังต้องอาบัติ (สุชีพ ปุญญานุภาพ 2502 เล่ม 2: 212-223)

6. ทรงบัญญัติพระวินัยอนุญาตให้สงฆ์มีสิทธิในการออกเสียง ในกิจกรรมต่างๆ อย่างเสรี เช่น การรับคนเข้าหมู่ (คือ เข้ามาบวช) การสวดประกาศแต่งตั้งภิกษุรูปหนึ่งให้เป็นเจ้าหน้าที่ ทำการของสงฆ์ (สวดสมมุติ) รวมทั้งการประกาศ ลงโทษเป็นการสงฆ์ แต่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ผู้ประพฤตินอกรัตนอกรอย ภิกษุที่ร่วมประชุมนั้นมีสิทธิ์คัดค้านได้ (สุชีพ ปุญญานุภาพ 2502 เล่ม 2: 184-185)

การบัญญัติพระวินัย อันเป็นข้อปฏิบัติของสงฆ์เป็นพุทธบัญญัติ (พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเอง) ไม่ใช่สังฆบัญญัติ หรือหมู่สงฆ์เป็นผู้บัญญัติพระวินัย ส่วนการประชุมซึ่งเรียกว่า สังฆกรรม จะมีการกำหนดองค์ประชุมไว้ว่า แต่ละสังฆกรรมจะมีพระสงฆ์ที่รูปขึ้นอยู่ กับเรื่องนั้นว่าจะมีความสำคัญ มากน้อยเพียงใด มีการกำหนดขอบเขตของห้องประชุมไว้ชัดเจน มีการลงมติ โดยการยอมรับสิทธิเท่าเทียมกัน ของผู้เข้าร่วมประชุม และสมาชิกของพระสงฆ์นั้น แม้ไม่ได้เข้าร่วมประชุม และสมาชิกของพระสงฆ์นั้น แม้ไม่ได้เข้าร่วมประชุม การลงมติในบางเรื่อง (บางอธิกรณ์) ต้องใช้เสียงเอกฉันท์ คือไม่มีผู้คัดค้านเลยเว้นแต่บางกรณี เช่น การระงับอธิกรณ์ (การตัดสินข้อขัดแย้งในหมู่สงฆ์) การสังฆกรรม (การประชุมสงฆ์) ซึ่งสะท้อนถึงแนวคิดเกี่ยวกับการลงมติ องค์ประชุม สถานที่ประชุม สิทธิของผู้เข้าประชุมและประธานในที่ประชุม ตามหลักพระพุทธศาสนาซึ่งมีความใกล้เคียงกับวิถีปฏิบัติในระบอบประชาธิปไตยปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง

การขอความเห็นชอบจากที่ประชุม และเปิดโอกาสให้มีการคัดค้านได้ เป็นวิถีปฏิบัติในการอุปสมบท ซึ่งเป็นการกรองคนเพื่อเข้าเป็นบุคลากรทางศาสนา ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงอนุมัติให้อุปสมบทด้วยพระองค์เอง เรียกว่า “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” ต่อมาทรงอนุญาตให้ พระสาวกเป็นผู้อนุมัติการอุปสมบท โดยให้ผู้อุปสมบทเปล่งวาจา ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะที่เรียกว่า ดิสรณคณูปสัมปทา แปลว่าการบวชด้วยการถึง รัตนสาม จนถึงรูปแบบสุดท้ายที่ใช้มาจนถึงปัจจุบันคือ ทรงอนุญาตให้สงฆ์เท่านั้นเป็นผู้อนุมัติการอุปสมบท ที่เรียกว่า ญัตติจุดดถกรรมวาจา แปลว่า การบวชที่ต้องสวดประกาศและการเสนอญัตติด้วย รวม 4 ครั้ง คือ การสวดเสนอญัตติประกาศว่ามีผู้ขอบวช 1 ครั้ง และสวดประกาศขอความเห็นชอบโดยเปิดโอกาสให้ ทักท้วงได้ 3 ครั้ง รวมเป็น 4 ครั้ง (สุชีพ ปุญญานุภาพ 2543: 167-168)

ในการประชุมสภาตามระบอบประชาธิปไตยนั้น มักถือเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ โดยปกติจะนับตั้งแต่กึ่งหนึ่งเป็นต้นไป กล่าวคือ ถ้ามีผู้มาประชุมเกินกึ่งหนึ่งก็ถือว่าเปิดประชุมได้ และการลงคะแนน เพื่อตัดสินชี้ขาดเรื่องใดๆ มักใช้เสียงเกินกึ่งหนึ่งเป็นเกณฑ์ยกเว้นจะมีการบัญญัติไว้เป็นอย่างอื่นเพื่อกรณีอื่นๆ โดยเฉพาะ

5.6.7 บุคลิกประชาธิปไตย

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าประชาธิปไตยเป็นทั้งรูปแบบการปกครอง และเป็นทั้งวิถีชีวิตด้วยเช่นกัน ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต จึงหมายถึงหลักการสำคัญ ค่านิยม และทัศนคติของบุคคลในสังคมซึ่งอาจพิจารณาได้ในด้านบุคลิกภาพที่เป็นประชาธิปไตย (democratic personality) ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2523, 23) ได้ให้รายละเอียดของผู้ที่มีบุคลิกภาพที่เป็นประชาธิปไตยนั้น ได้แก่บุคคลที่มีลักษณะดังนี้

1. มีความคิดเห็นเป็นของตนเอง ไม่นิยมการยอมตามความคิดของผู้อื่น เว้นเสียแต่ว่าจะถูกชักจูงให้คล้อยตามได้ว่า ความเห็นนั้นมีเหตุผลควรที่จะเชื่อ
2. เป็นคนที่ปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ๆ ได้ง่าย
3. มีความรับผิดชอบผูกพันในสิ่งที่เขาได้กระทำลงไป
4. คิดถึงบุคคลอื่นในฐานะที่คนๆ นั้นเป็นตัวของเขาเอง ไม่ใช่จัดประเภทให้เขา
5. ไม่มีอคติต่อผู้มีความแตกต่างจากตน เช่น ศาสนาอื่น
6. มองโลกในแง่ดีอยู่เสมอ มีศรัทธาและความหวังต่อชีวิต
7. ไม่ยอมก้มหัวให้กับผู้ยิ่งใหญ่ได้ง่ายๆ แม้ว่าจะยอมรับอำนาจ แต่อำนาจนั้นต้องมีเหตุผล หรือมีความชอบธรรม

หรืออาจสรุปได้ว่าประชาธิปไตยในการดำเนินชีวิต หมายถึง การดำเนินชีวิตของประชาชนตามวิถีของประชาธิปไตย เช่น การเคารพสิทธิเสรีภาพของกันและกัน การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น และการใช้เหตุผลพิจารณาปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม และใช้เสียงข้างมากในการแก้ไขปัญหา

คำนี้ ชัยสุวรรณรักษ์ และธีระพล บุญสร้าง 2544: 10-11 ได้สรุปลักษณะทั่วไปของประชาธิปไตยไว้ดังนี้

1. การยอมรับในเหตุผล
2. การรู้จักสิทธิและหน้าที่ของตนเอง
3. การเคารพในสิทธิและหน้าที่ของผู้อื่น
4. การประนีประนอม
5. การเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี
6. การแสดงความคิดเห็น
7. การใช้เสียงข้างมากในการตัดสินใจแก้ปัญหา
8. การยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม

9. การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน
10. การปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคมตามอายุ ฐานะ และตำแหน่งในสังคม
11. พึงระลึกเสมอว่าเราเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

5.6.8 จิตสำนึกประชาธิปไตย

ในขณะที่ ศาสตราจารย์ ดร. ลิจิต ชีรเวทิน (2547: 9-12) มีความเห็นว่ ลักษณะจิตใจที่เป็นประชาธิปไตยหรือการมีวัฒนธรรม ประชาธิปไตย พอจะแยกออกได้ดังนี้

1) จิตสำนึกและศรัทธาในระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย มีคำกล่าวว่ ระบบประชาธิปไตย ไม่ใช่ระบบการเมืองที่ดี แต่เป็นระบบที่ทำงานได้ผล หรือเป็นระบบที่ เลวน้อยที่สุด กล่าวอีกนัยหนึ่ง ระบบประชาธิปไตยมีทั้งจุดดีจุดเสีย ไม่ใช่ระบบที่สมบูรณ์แบบ บางครั้ง เสียส่วนใหญ่อาจจะผิด แต่เมื่อเทียบกับระบบอื่นๆแล้ว คงปฏิเสธไม่ได้ว่เป็นระบบการเมืองการ ปกครองที่เลวน้อยที่สุด ศรัทธาต่อระบบจึงเป็นเรื่องสำคัญ เพราะศรัทธาจะนำไปสู่ความเชื่อมั่นว่ แม้จะเกิดอะไรขึ้นก็ตาม ระบบประชาธิปไตยก็จะเป็นระบบการเมืองที่ต้องจรรโลงไว้ ทั้งนี้เนื่องจาก เป็นระบบที่ทำงานได้ผลและก่อความเสียหายน้อยที่สุด เพราะเป็นระบบที่มีการประชุมต่อรองหา ข้อยุติ และเคารพในหลักการแห่งสิทธิเสรีภาพ ด้วยเหตุนี้จิตสำนึกและศรัทธา ในระบบประชาธิปไตย โดยเฉพาะในหมู่ผู้นำเป็นตัวแปรสำคัญอย่างยิ่ง

2) จิตสำนึกในเรื่องสิทธิเสรีภาพ จิตสำนึกในเรื่องเสรีภาพ เป็นหัวใจสำคัญ ของลักษณะจิตใจประชาธิปไตย ทั้งนี้เพราะสิทธิเสรีภาพคือฐานสำคัญ ของระบบเสรีประชาธิปไตย เป็นสิทธิอันศักดิ์สิทธิ์ ของมนุษยชาติที่เป็นเสรีชน ใครจะมาบังคับตัดทอนลงมิได้ จนมีคำกล่าวว่ “จงให้เสรีภาพแก่ข้าพเจ้า หรือมิเช่นนั้น ก็ให้ความตายแก่ข้าพเจ้า” (Give me liberty or give me death) สิทธิเสรีภาพในระบบประชาธิปไตยมีด้านต่างๆ ตามที่ได้ทราบกันแล้ว เช่น สิทธิในการแสดง ความคิดเห็นในการชุมนุม ในการเลือกที่อยู่อาศัย ในการเลือกอาชีพ ฯลฯ สิทธิในการแสดงความคิดเห็น ถือเป็นสิทธิที่บ่งชี้ถึงเรื่องเสรีภาพอย่างเด่นชัดที่สุด มีคำคมของชาวตะวันตกท่านหนึ่ง กล่าวไว้ว่ “แม้ข้าพเจ้าจะไม่เห็นด้วยกับสิ่งที่ท่านพูด แต่ข้าพเจ้าก็ยินดีจะต่อสู้เพื่อสิทธิในการ แสดงความคิดเห็นของท่านด้วยชีวิต”

3) จิตสำนึกในการต่อสู้เพื่อสิทธิของตนเองและการเคารพสิทธิของผู้อื่น ผู้มี จิตใจเป็นประชาธิปไตย จะต้องพร้อมที่จะต่อสู้เพื่อสิทธิของตนเอง อันชอบธรรม เช่น ถ้าถูกกีดกัน ไม่ให้ลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง จะต้องไว้วางใจต่อสู้เพื่อได้คืนมาซึ่งสิทธิดังกล่าว หรือถ้าถูกปิดกั้น ไม่ให้แสดงความคิดเห็นก็ต้องต่อสู้เพื่อการคืนมาซึ่งสิทธิขั้นมูลฐานอันสำคัญวิญญูณแห่งการ ต่อสู้เพื่อสิทธิอันชอบธรรมของตน เป็นหัวใจสำคัญของระบบประชาธิปไตย

การใช้สิทธิของตนรวมทั้งการต่อสู้เพื่อสิทธิของตน ต้องไม่ละเมิดสิทธิของคนอื่น การเคารพสิทธิของผู้อื่นจึงเป็นของคู่กันกับการต่อสู้เพื่อสิทธิของตนเอง การเอาแต่ได้โดยไม่คำนึงถึงสิทธิอันชอบธรรมของผู้อื่น ไม่ใช่ลักษณะจิตใจแบบประชาธิปไตย แต่เป็นเรื่องเห็นแก่ตัวขาดจิตสำนึกอันถูกต้อง

4) จิตสำนึกในเรื่องเสียงส่วนใหญ่และสิทธิเสียงส่วนน้อย (*majority rule and minority right*) หลักการตัดสินใจขัดแย้งและหาข้อยุติในระบอบประชาธิปไตย การลงคะแนนเสียงและใช้เสียงส่วนใหญ่เป็นเกณฑ์การตัดสินใจ กติกาดังกล่าวหมายความว่า ถ้า 51 ท่านเห็นด้วยกับนโยบายที่เสนอ ส่วน 49 ท่านคัดค้านก็ต้องรับนโยบายดังกล่าว ผู้ที่แพ้จะต้องยอมรับการลงคะแนนเสียง และถือว่าสิ้นสุด หลักเสียงส่วนใหญ่ หรือเสียงข้างมากเป็นหลักการพื้นฐานของการตัดสินใจนโยบายของระบบประชาธิปไตย

แต่การใช้เสียงส่วนใหญ่จะต้องไม่ขัดต่อสิทธิของเสียงส่วนน้อย หรือต้องมีการเคารพเสียงส่วนน้อย เช่น เสียงส่วนใหญ่จะลงมติออกกฎหมายมาทำร้ายหรือจำกัดสิทธิขั้นพื้นฐานของเสียงส่วนน้อยไม่ได้ ตัวอย่างเช่น ออกกฎหมายมาจำกัดเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของเสียงส่วนน้อยไม่ได้ หรือการที่เมื่อชนะแล้วก็มาเยาะเย้ยถากถาง ดูหมิ่นดูแคลนเสียงส่วนน้อยที่พ่ายแพ้ในการลงคะแนนเสียง ก็ถือว่าเป็นเรื่องขัดต่อจิตสำนึกดังกล่าว และถูกมองได้ว่าขาดความมีน้ำใจนักกีฬา ขาดความเป็นผู้ดีทางการเมือง

5) จิตสำนึกในความเสมอภาค ประชาธิปไตยหมายถึงอำนาจของประชาชน ประชาชนเป็นใหญ่ ประชาชนหมายถึงประชาชนทุกคนไม่ใช่ประชาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เรื่องความเสมอภาคทางการเมืองคือ หนึ่งคนหนึ่งเสียง และความเสมอภาคในทางกฎหมายคือ หนึ่งคนหนึ่งเสียง และความเสมอภาคในทางกฎหมายคือ การใช้กฎหมายบังคับเดียวกันกับทุกๆ คนในสังคม เป็นจิตสำนึกที่สำคัญยิ่งเพราะถ้าจิตสำนึกเรื่องความเสมอภาคที่หายไป ฐานสำคัญของระบบประชาธิปไตยคือความเสมอภาคก็จะหายไป ระบบประชาธิปไตยย่อมไม่สามารถยืนหยัดได้โดยสมบูรณ์ ความเสมอภาคทางการเมืองและทางกฎหมายจะต้องมีขึ้น แม้จะมีความแตกต่างในทางสังคม ในแง่ฐานะันดร หรือทางเศรษฐกิจ มิฉะนั้นจะกลายเป็นสังคมชนชั้นที่มีอภิสิทธิ์ทางกฎหมายและการเมือง ทำให้ระบบประชาธิปไตยกลายเป็นความเข้มแข็งลง

6) จิตสำนึกในความยุติธรรม ความยุติธรรม การเคารพกติกา ความมีใจนักเลง (ไม่ใช่คนเลวหัวไม้ หรือ อันทพาล) จิตใจนักกีฬา เป็นหัวใจสำคัญของการดำเนินการของระบบประชาธิปไตย ทั้งนี้เพราะ ความแย้งต่างๆ ในสังคมที่เกิดขึ้นจะหาข้อยุติไม่ได้ ถ้าไม่ได้ตั้งอยู่บนฐานความยุติธรรม การมองประเด็นโดยใจอคติ ถกฉวยผลประโยชน์เป็นที่ตั้ง ไม่เคารพกติกา

ขาดความมีใจนักเลง หรือจิตใจนักกีฬา ก็ย่อมยาก ที่จะหาข้อยุติในข้อขัดแย้งต่างๆ ปัญหาที่จะไม่สามารถแก้ไขได้

7) จิตสำนึกในการคำนึงถึงผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ จิตใจที่เป็นประชาธิปไตย จะต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ ของสังคมและประเทศชาติ ไม่มุ่งมันเฉพาะผลประโยชน์ส่วนตัว โดยก่อให้เกิด ความเดือดร้อนต่อผู้อื่นหรือ ก่อให้เกิดความเสียหาย ต่อสังคมและประเทศชาติ เช่น ไม่สร้างความมั่งคั่งด้วยการทำลาย สภาพแวดล้อมไม่หาความร่ำรวย ด้วยการตัดไม้ทำลายป่า ไม่ผลิตยาปลอม เพื่อหารายได้ ไม่ผลิตและขายยาเสพติด ฯลฯ การกระทำดังกล่าวนอกจากจะละเมิดต่อจิตสำนึกแล้ว ยังเป็นการละเมิดกฎหมายบ้านเมือง เป็นอาญาแผ่นดิน

8) จิตสำนึกเรื่องความรับผิดชอบ การเคารพกฎระเบียบและมีวินัย ประชาธิปไตย ไม่ใช่มีแต่การอ้างสิทธิเสรีภาพ แต่ต้องมีการสร้างจิตสำนึกเรื่องความรับผิดชอบ การเคารพกฎระเบียบและมีวินัย ความรับผิดชอบ การเคารพกฎระเบียบและมีวินัยเป็นตัวคันการใช้สิทธิเสรีภาพเกินขอบเขต สิทธิเสรีภาพที่ขาดความรับผิดชอบไม่เคารพกฎระเบียบและขาดวินัย จะนำไปสู่การขาดกฎเกณฑ์และการล่มสลายของระเบียบทางการเมือง ที่เรียกกันว่า อนาธิปไตย (anarchy) สิทธิเสรีภาพเป็นของศักดิ์สิทธิ์ แต่ความรับผิดชอบ การเคารพกฎระเบียบและการมีวินัยเป็นส่วนเสริมที่สำคัญยิ่งที่จะจรโลงหลักการสิทธิเสรีภาพเอาไว้

9) จิตสำนึกในความอดทนอดกลั้นต่อความคิดเห็นและ พฤติกรรมที่แตกต่าง ประชาธิปไตยทำให้เราใช้สิทธิเสรีภาพได้ ก็แปลว่าผู้อื่นควรมีสิทธิเสรีภาพได้ด้วยเราไม่มีสิทธิห้ามไม่ให้ผู้อื่นใช้สิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น หรือมีพฤติกรรมอันใด แม้เราไม่ชอบ ไม่เห็นด้วย เราก็ต้องอดทนอดกลั้น ถ้าการใช้สิทธิเสรีภาพของเขายู่ภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย เขาอาจจะพูดแปลกๆ ไม่เข้าหูมีท่าทีการแสดงออกแปลกๆ แต่งตัวด้วยเสื้อผ้าที่ดูไม่ได้ แต่ก็ยังเป็นสิทธิเสรีภาพอันชอบธรรม เราไม่มีสิทธิไปก้าวก่ายเขา トラบเท่าที่เขาไม่ทำผิดกฎหมาย หรือทำให้เราเดือดร้อน

10) จิตสำนึกในหลักนิติธรรม (rule of law) หลักนิติธรรมคือหลักการอันถูกต้องตามกฎหมายทั้งในแง่หลักการ กระบวนการตามกฎหมาย และการบังคับกฎหมาย กล่าวอีกนัยหนึ่ง หลักนิติธรรมคือ การใช้หลักกฎหมายเป็นฐานในการปกครอง ไม่ใช่อำนาจตามอำเภอใจของคนที่อยู่ในอำนาจ โดยใช้อำนาจของผู้นำเป็นหลักที่เรียกว่า การปกครองโดยคน (rules of man rule of law) เป็นหลักนิติธรรมอันเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่าจะผดุงไว้ซึ่งความยุติธรรม และความชอบธรรม จิตสำนึกในส่วนนี้จึงสำคัญอย่างยิ่ง เช่น ถ้ามีกฎหมายซึ่งตราออกมาตามหลักนิติธรรมสากล ก็ต้องเอากฎหมายเป็นหลักไม่ใช่ใช้อำนาจตามอำเภอใจ แต่บางครั้งก็อาจได้ยินคำว่า หลักนิติศาสตร์ และหลักรัฐศาสตร์ หลักนิติศาสตร์ คือการใช้กฎหมายเป็นหลัก ส่วนหลักรัฐศาสตร์ อาจใช้คำนึงถึงสถานการณ์ และความจำเป็นเพื่อยุติความโกลาหลด้วยการงดเว้นการใช้กฎหมาย

หรือการใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือด้วยการตีความตะแบง การใช้หลักรัฐศาสตร์ จะใช้ในกรณีที่เป็นปัญหาทางการเมืองที่เกี่ยวกับคนจำนวนมาก เช่น การประท้วงด้วยคนจำนวนแสนซึ่งอาจจะเกิดกฎหมายทำลายทรัพย์สินของทางราชการ แต่ก็ต้องยุติลงโดยผู้กระทำความผิดไม่ถูกฟ้องร้องกล่าวโทษ การใช้เฉพาะกรณีจำเป็นจริงๆ มิฉะนั้นจะเป็นการทำลายหลักนิติธรรม

หลักนิติธรรมหรือ rule of law ต้องไม่ปนกับ rule by law คือ การใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือหาความชอบธรรมในการกระทำ โดยการออกกฎหมายที่ไม่เป็นธรรม ขัดต่อ rule of law ตั้งแต่ต้น เช่น รัฐบาลเผด็จการออกกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมมาบังคับประชาชน กฎหมายจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อการใช้อำนาจของเผด็จการ โดยผู้กระทำการจะอ้างกฎหมายต่างๆ ที่เป็นกฎหมายเผด็จการ

จิตสำนึกทั้ง 10 ข้อ คือ ลักษณะจิตใจที่ประชาธิปไตยเป็นรากฐานของการพัฒนาวิญญานประชาธิปไตย และพัฒนาระบบประชาธิปไตยหรือระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย

5.6.9 ชีวิตประชาธิปไตย

ในเรื่องนี้ คำนิยาม ชัยสุวรรณ์รักษ์ และธีระพล บุญสร้าง 2544: 108-112) ได้อธิบายถึงวิถีชีวิตประชาธิปไตยและหลักการดำเนินชีวิตประชาธิปไตยไว้ดังนี้

วิถีชีวิตประชาธิปไตย คือ แนวทางการดำเนินชีวิตประจำวันและการดำรงตนเองในสังคมของประชาชนในประเทศที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตย

แนวทางในการดำรงชีวิตประจำวัน คือ การที่ประชาชนนำเอาหลักการและความเชื่อในระบอบประชาธิปไตย มาประพฤติปฏิบัติตน ทั้งครอบครัวในโรงเรียนในชุมชน ตลอดจนการประกอบอาชีพการงานส่วนตัวและการทำงานร่วมกับผู้อื่น เพื่อการพัฒนาความเจริญของชุมชน

การดำรงตนในสังคมของประชาชน คือ การที่ประชาชนในประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย ได้ประพฤติตนอย่างสอดคล้องกับหลักการปกครองในระบอบนี้ โดยได้ประพฤติปฏิบัติตนตามสิทธิหน้าที่ของพลเมืองตามที่กฎหมายกำหนด และเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองระดับต่างๆ อย่างกว้างขวาง โดยคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ ตลอดจนมีความเชื่อมั่นและศรัทธาต่อการปกครองนี้อย่างแท้จริง พร้อมทั้งจะให้การสนับสนุนให้ความร่วมมือเท่าที่จะสามารถกระทำได้

นอกจากนี้ยังได้ขยายความต่อไปอีกว่า หลักการดำเนินชีวิตประชาธิปไตยนั้นเป็นอย่างไร กล่าวคือ การดำเนินชีวิตของคนเราในแต่ละวัน ทุกคนย่อมประสบกับปัญหาต่างๆ ที่แตกต่างกันออกไป และแต่ละคนจะต้องตัดสินใจกระทำอย่างไรอย่างหนึ่งนั้น ส่วนใหญ่แล้วมักจะ

เกิดผลกระทบต่อบุคคลข้างเคียง หรือบุคคลอื่น อาจจะกระทบโดยตรงหรือทางอ้อมก็ได้ เช่น บิดามารดา พี่น้อง ญาติมิตร เพื่อนฝูง ตลอดจนบุคคลอื่นที่ไม่รู้จักกัน บุคคลที่ดำเนินชีวิตได้อย่างมีเหตุผลนั้น จึงควรจะมีลักษณะต่อไปนี้

1. มีใจอดทน ไม่นำอารมณ์หรือความรู้สึกส่วนตัว มาใช้ในการตัดสินปัญหาต่างๆ ซึ่งอาจนำความเดือดร้อนมาสู่ตนเองและผู้อื่นได้

2. ใช้เหตุผลในการแก้ปัญหา คือ รู้จักมองปัญหาต่างๆ อย่างรอบคอบ พิจารณาถึงสาเหตุของปัญหา และคิดใคร่ครวญหาทางแก้ไขอย่างใช้สติ ไม่ใช่ใช้อารมณ์ หรือความเชื่อ โชคชะตาอย่างมง่าย ตลอดจนไม่เชื่อฟังคำยุยงของผู้อื่น โดยขาดการไตร่ตรอง อย่างถ่วงถี่

3. ใช้หลักความสมัครใจ ในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เป็นการปกครองที่อาศัยความสมัครใจ ร่วมกันของคนที่มีความเห็นตรงกันโดยปราศจากการบังคับขู่เข็ญ และในการดำเนินชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคลเช่นกัน การที่จะให้บุคคลหนึ่งปฏิบัติอย่างนั้น หรืออย่างนี้ ควรมีการชี้แจงถึงเหตุผลและความจำเป็นให้บุคคลนั้นๆ เข้าใจจนสมัครใจที่จะกระทำเองดีกว่าการบังคับให้กระทำ เช่น เมื่อพ่อแม่จะให้ลูกแปร่งฟัน แทนที่พ่อแม่จะออกคำสั่งให้ลูกไปแปร่งฟันพ่อแม่ก็อาจจะพูดว่า ลูกอยากปวดฟันและต้องไปหาหมอดอนฟันไหม ถ้าลูกตอบว่า ไม่อยากปวดฟันไม่อยากไปหาหมอดอนฟัน พ่อแม่ก็โน้มน้าวจิตใจลูกได้เลยว่า ถ้าไม่อยากปวดฟันและไปหาหมอดอนฟัน ลูกก็ควรจะแปร่งฟันหลังอาหารทุกมื้อ ซึ่งลูกก็จะทำตามด้วยความสมัครใจไม่ต้องการบังคับแต่อย่างใด

การกระทำด้วยความสมัครใจ มีผลประโยชน์ดังต่อไปนี้

- เป็นการยอมรับในคุณค่าของแต่ละคน ว่าทุกคนต่างก็มีเหตุผลของตนเอง มีสิทธิที่จะเลือกกระทำหรือไม่

- ได้รับความร่วมมือในการปฏิบัติ การสนับสนุนต่างๆ จากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องอย่างเต็มที่ และได้ผลดีกว่าการบังคับ

- สามารถจัดปัญหาข้อขัดแย้งและการต่อต้านต่างๆ ให้หมดไปได้

แต่นั้นไม่ได้หมายความว่าทุกคนจะสามารถกระทำหรือไม่กระทำอะไรก็ได้ตามความพอใจของตนเสียทุกเรื่อง เพราะสิ่งใดก็ตามที่คนส่วนใหญ่ยอมรับ และมีความเห็นว่าเป็นหน้าที่ที่บุคคลจะต้องปฏิบัติแล้ว เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรขึ้นมาเป็นกฎหมาย ระเบียบ หรือข้อบังคับต่างๆ ทุกคนก็มีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตามมติดังกล่าวนั้น เช่น การเสียภาษี ผู้ที่มีหน้าที่เสียภาษีก็ต้องทำตามที่กฎหมายกำหนด แม้ว่าจะไม่เห็นด้วยก็ตาม ฉะนั้นความสมัครใจจึงต้องควบคู่กันไปกับการโน้มน้าวจิตใจ ให้มองเห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นที่บุคคลต้องกระทำแทนการบังคับ

4. มีน้ำใจนักกีฬา คือ การยอมรับในการตัดสินเมื่อตนเองเป็นฝ่ายแพ้ และถ้าหากฝ่ายตนเองเป็นผู้ชนะก็ไม่ล้อเลียนหรือเยาะเย้ยให้ฝ่ายพ่ายแพ้ต้องรู้สึกอับอาย และเจ็บแค้น และรู้จักการให้อภัยเมื่อเกิดการกระทบกระทั่ง ซึ่งเป็นหัวใจที่สำคัญในการดำเนินวิถีชีวิตประชาธิปไตย เพราะตามหลักประชาธิปไตยจริงๆ นั้น การตัดสินใจในการแก้ปัญหาหรือเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจะต้องดำเนินการไปตามความคิดเห็นของบุคคลส่วนใหญ่ นั่นหมายความว่าในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่มีความคิดเห็นแตกต่างกันแล้ว ย่อมต้องมีฝ่ายที่สมหวังฝ่ายหนึ่ง และไม่สมหวังอีกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายที่สมหวังหรือเสียข้างมากนั้น จะต้องไม่เยาะเย้ยถากถางอีกฝ่ายหนึ่ง เพื่อหาทางช่วยเหลือแก้ไขในโอกาสต่อไป ในขณะที่ฝ่ายที่ไม่สมหวังก็ต้องยอมรับ ในความคิดเห็นของคนส่วนมาก พร้อมทั้งจะร่วมมือสนับสนุนเต็มที่ อย่างนี้เรียกว่า รู้แพ้ รู้ชนะ รู้อภัย

นอกจากนั้น ทั้งสองฝ่ายจะต้องมอบข้อขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้นว่าเป็นเรื่องธรรมดา ไม่คิดผูกใจเจ็บหรือนำมาเป็นอารมณ์ ฝ่ายคอยครุ่นคิดว่าเป็นเรื่องที่เสียหน้า เสียศักดิ์ศรี และน่าละอาย ต้องคิดหาทางแก้ไขเป็นฝ่ายชนะให้ได้ในครั้งต่อไป

5. การปฏิบัติตามกฎหมาย การปกครองระบอบประชาธิปไตยจะมีกฎหมายเป็นข้อบังคับ ถือว่าเป็นกฎหมายที่ประชาชนส่วนใหญ่ได้ให้การยอมรับ เพราะถ้าหากคนส่วนใหญ่ไม่เห็นชอบกับตัวบทกฎหมายใดๆ ก็สามารถจะผลักดันให้มีการแก้ไขปัญหานั้นๆ ได้โดยอาศัยกลไกทางการเมืองการปกครอง

การปฏิบัติตามกฎหมายถือว่าเป็นสิ่งสำคัญมาก ของวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย ทุกคนจะต้องปฏิบัติตามไม่ว่าจะเห็นด้วยกับกฎหมายนั้นๆ หรือไม่ก็ตามที เพราะถ้าหากมีบุคคลหนึ่งบุคคลใดไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย เพราะอ้างว่าตนไม่เห็นด้วย ในที่สุดทุกคนก็ต้องอ้างอย่างเดียวกัน ซึ่งจะทำให้สังคมวุ่นวาย และไร้ระเบียบในสังคมจนนำไปสู่ความล้มเหลวของการปกครอง ในระบอบนี้อย่างแน่นอน

6. ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน เป็นหลักสำคัญประการสุดท้ายของชีวิต แบบประชาธิปไตย กล่าวคือ เป็นการยอมรับว่าประชาชนไทยทุกคน ไม่ว่าจะอยู่แห่งใดก็ตาม เพศชายหรือหญิง เด็ก ผู้ใหญ่ หรือคนชรา มีการศึกษาดำหรือสูง มีฐานะร่ำรวยหรือยากจนก็ตาม ทุกคนต่างก็เป็นเจ้าของประเทศร่วมกัน ย่อมได้รับสิทธิต่างๆ โดยเท่าเทียมกัน มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ มีความสำคัญเหมือนกัน จะแตกต่างกันก็เพียงหน้าที่และความรับผิดชอบในบางเรื่องเท่านั้น ซึ่งการยอมรับในความเท่าเทียมนี้ เราสามารถจะสังเกตจากการแสดงออกหรือการกระทำดังต่อไปนี้

- การปฏิบัติต่อทุกคนอย่างเสมอภาค เช่น การไปรับการตรวจรักษาจากโรงพยาบาล เจ้าหน้าที่ของโรงพยาบาลจะจัดให้เข้ารับการตรวจตามลำดับก่อน-หลัง เป็นต้น

- ให้ความสำคัญต่อทุกคนในการรับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ และความต้องการของทุกคน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง

- ไม่แบ่งพรรคแบ่งพวก มีความเป็นธรรมในการตัดสินใจปัญหาต่างๆ โดยไม่นำเอาความสัมพันธ์ส่วนตัวมาใช้ในการตัดสินใจพิจารณาปัญหาของส่วนรวม ใช้เหตุผลในการตัดสินใจพิจารณาทุกครั้ง

นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์อีกท่านหนึ่ง คือ รองศาสตราจารย์วิสูตร โพธิ์แท่น ได้ชี้ชัดถึง เจตคติและพฤติกรรมพื้นฐานของสังคม ที่เป็นวิถีแบบประชาธิปไตยไว้ 8 ประการ คือ (สมโภชน์ นพคุณ 2545: 4-6)

1. ความมีเหตุผล

ความมีเหตุผลและการกระทำอย่างมีเหตุผลด้วยความ “สมเหตุสมผล” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความคิด การแสดงออก และการกระทำที่เกี่ยวข้องกับคนอื่น การวิเคราะห์พิจารณา หรือตัดสินใจต้องอาศัยการคิดที่รอบคอบด้วยเหตุและผลที่ชัดเจน ถูกต้อง และสะท้อนความคิดที่แตกต่างของหลายคนหลายฝ่ายที่มามีส่วนร่วม การตัดสินใจนั้นถือเป็นความเห็นร่วมของทุกคน

2. ความเคารพในตนเองและผู้อื่น

การเคารพซึ่งกันและกัน (mutual respect) โดยมีความเคารพในฐานะที่ต่างก็เป็นคน(เคารพในการเป็นคนหรือเป็นมนุษย์) และเคารพในความสามารถของกันและกัน การเคารพซึ่งกันและกัน การเคารพซึ่งกันและกันนี้จะนำมาซึ่งความเชื่อถือซึ่งกันและกัน (Mutual trust) ซึ่งจะช่วยให้อยู่ด้วยกันหรือทำงานร่วมกันด้วยความสบายใจ ไม่หวาดระแวงแคลงใจต่อกันและพร้อมที่จะให้ความร่วมมือช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกัน

3. ความอดทนต่อความแตกต่างและยุติตกลงโดยสันติวิธี

มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้วยเหตุผลประนีประนอมประสานประโยชน์ที่ไม่ทำให้ใครเสียหาย อดกลั้นในความแตกต่าง และตกลงกันอย่างสันติวิธี ทั้ง 4 ประการดังกล่าวนี้จึงมีความสัมพันธ์กัน เพราะมนุษย์เราถ้าเปิดโอกาสให้เป็นเสรี ย่อมมีความคิดเห็นของตนเอง มีความชอบไม่ชอบ มีรสนิยมของตนเอง ถ้าจะทำอะไรร่วมกัน (เช่น การสร้างชาติ สร้างประชาธิปไตย ฯลฯ) ต้องมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน บางครั้งอาจถกเถียงกัน ซึ่งต้องทำด้วยเหตุผลอย่าให้การถกเถียงกัน บานปลายไปเป็นการทะเลาะแล้วหาข้อสรุป ร่วมกัน โดยยอมรับความแตกต่างมี

การประนีประนอม บนหลักการเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และที่สำคัญต้องดำเนินไปอย่างสันติ
หลีกเลี่ยงและงดการใช้ ความรุนแรงต่างๆ

4. ความรักและตั้งใจเข้ามามีส่วนร่วม

รู้จักที่จะมีส่วนร่วมทางการเมือง ในเรื่องต่างๆ ว่าทำอะไรถึงจะทำให้
เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคมและต่อตนเอง ที่ไม่ขัดแย้งกัน ไม่ว่าการมีส่วนร่วมในการเลือกตั้ง
การแสดงความคิดเห็น การรวมกลุ่มเป็นสมาคม เป็นสหภาพเป็นชมรม หรือเป็นพรรคการเมือง
การมีส่วนร่วมปัจจุบันได้ขยายรวมถึงการมีส่วนร่วม ในการบริหารสาธารณะต่างๆ ที่มีผลกระทบ
ต่อประชาชนทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมถึงการติดตาม ตรวจสอบการปฏิบัติงานของข้าราชการ
ทุกประเภทและทุกระดับ เพื่อร่วมสร้างหลักธรรมาภิบาล

5. ความรักและรู้จักสิทธิและหน้าที่ต่อสังคม

การตระหนักถึงสิทธิหน้าที่ความรับผิดชอบตนเองและของผู้อื่น รู้ว่า
อะไรควรไม่ควร โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมของปวงชน (common interest) ซึ่งมีผลประโยชน์
ของทุกคนรวมทั้งของเราอยู่ด้วย เมื่อรู้จักแบ่งแยกระหว่างสิทธิหน้าที่ “ของเรา” รู้จักประสานประโยชน์
ร่วมกันแล้ว การดำเนินการต่างๆ ก็สามารเป็นไปด้วยดี

6. ความมีอุดมการณ์ประชาธิปไตยและมุ่งมั่นเพื่อส่วนรวม

มีความเข้าใจ และมีความต้องการประชาธิปไตยอย่างจริงจัง และจริงจัง
เพราะเมื่อเข้าใจว่าประชาธิปไตย เป็นอย่างไรแล้ว และเมื่อต้องการเป็นก็จะสามารถพัฒนาและ
รักษาไว้ได้ โดยไม่หลงประเด็น ไม่เช่นนั้นอาจกระทำโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ นึกว่าสิ่งที่ทำ เป็น
ประชาธิปไตย แต่อาจจะเป็นการทำลายประชาธิปไตยไปได้ เพราะอันตรายที่ร้ายกาจที่สุด ของ
ประชาธิปไตย คือ การเปิดโอกาสให้ทำลายตนเองได้ ถ้าประชาชน ไม่เข้าใจ และไม่ตระหนักถึง
คุณค่าของมัน

7. ความรักในประโยชน์ของชาติ (มีความเป็นชาตินิยม)

มีความรักสังคมและประเทศชาติโดยรวม เป็นเรื่องของสำนึกในความ
เป็นชาติ (sense of nationality) อันหมายถึงความรักประเทศชาติ ต้องการให้ประเทศชาติของตน
เจริญ เป็นความคิด ความรู้สึก ผูกพันระหว่างคนในชาติ ก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี ความ
ปรารถนาดีต่อกัน ช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกัน ในทางที่ถูกต้อง เพื่อสร้างความก้าวหน้า ให้แก่
สังคมและตนเองร่วมกัน

8. มุ่งมั่นพัฒนาตัวเองอยู่เสมอ

การพัฒนาความรู้ ความสามารถของตน ของแต่ละคนและของกลุ่มบุคคล ไปเรื่อยๆ เพราะความรู้ในโลกนี้มีมากมายมหาศาล เปลี่ยนแปลงและพอกพูนขึ้นตลอดเวลา ชีวิตเต็มไปด้วยการเรียนรู้ ทุกผู้คนในสังคม จึงต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต ในรูปแบบต่างๆ เพื่อปรับปรุงตัวเอง พัฒนาตัวเอง เพื่อนำไปพัฒนาสังคมและประเทศชาติอีกต่อหนึ่ง การมีส่วนร่วมของประชาชนผู้รอบรู้ และมีความทันสมัยจะช่วยให้การมีส่วนร่วมนั้น เป็นประโยชน์จริงต่อตน ต่อชุมชน ต่อสังคม และประเทศชาติ

